

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

“BİZNESİN İNNOVASİYALI İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

Süleymanova Leyla İkram

BAKİ – 2021

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu
_____ **imza**
“ ____ ” _____ **2021-ci il**

“BİZNESİN İNNOVASIYALI İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ”
mövzusunda
MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060409-Biznesin idarə edilməsi

İxtisaslaşma: Biznesin təşkili və idarə edilməsi

Qrup: 114

Magistrant:
Süleymanova Leyla İkrəm qızı
_____ **imza**

Elmi rəhbər:
i.e.n., dos. Şükürova Aygün
Səfər qızı
_____ **imza**

Proqram rəhbəri:
i.ü.f.d., dos. Şamxalova Samirə
Oqtay qızı
_____ **imza**

Kafedra müdiri:
i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar
Atakişi oğlu
_____ **imza**

BAKİ – 2021

Elm andı

Mən, Süleymanova Leyla İkrəm qızı and içirəm ki, “Biznesin innovasiyalı inkişaf istiqamətləri” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

BİZNESİN INNOVASİYALI İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktuallığı: Tədqiqat mövzusunun aktuallığı, innovativ sahibkarlığı dəstəkləyən regional sistemin formalaşması ilə əlaqəli bir sıra metodoloji və praktiki problemlərin həlli zərurəti ilə əlaqədardır.

Tədqiqatın məqsədi: Dissertasiyanın məqsədi bölgədəki mövcud tənzimləmə müddəalarını ümumiləşdirərək təhlil etməklə innovativ sahibkarlığın formalaşması və inkişafı üçün metodoloji əsas hazırlamaqdır.

İstifadə olunan tədqiqat metodları: Dissertasiya işində yerli və xarici şirkət əməkdaşlarından əldə olunan məlumatlar ilə “Müqayisə” və “Xərc-Gəlir” yanaşması metodlarından istifadə edərək Azərbaycanın şəhər və bölgələrindəki sahibkarlıqda innovasiya sahəsini hansı üsul və vasitələr ilə inkişaf etdirmək olar kimi suallara cavab tapacayıq.

Tədqiqatın informasiya bazası: Dissertasiya tədqiqatının nəzəri və metodoloji əsasını innovativ inkişaf nəzəriyyəsi anlayışları sistemi, müasir iqtisadiyyatın fəaliyyət qaydaları və qanunları təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Tədqiqat zamanı Azərbaycanda innovasiya ilə bağlı məlumatların əldə edilməsində nəzəri-metodoloji əsəslərin kifayət qədər olmaması, yerli şirkətlərdə innovasiya fəaliyyətinin təmin olunmasının tətbiqində bir sıra çatışmazlıqların olması, sahibkarların risk menecmeni sahəsində bilik və təcrübəlinin az olması, bazarda olan dəyişikliklərə gec uyğunlaşması, rəqabət bazarında liderliyin qorunması kimi problemlər ilə üzləşilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Aparılmış tədqiqatlardan əldə edilmiş nəticələrin elmi yeniliyi biznesdə innovasiyanın inkişaf istiqamətlərinin formalaşmasında metodik yanaşmaların hazırlanmasından ibarətdir.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Biznesdə innovativ yolların tapılması Azərbaycanın bütün texniki, texnoloji, təşkilati və iqtisadi müəssisələrində inkişaf və praktik inkişaf sahəsi kimi tətbiq oluna bilər.

Açar Sözlər: İnnovasiya siyasəti, biznesdə innovasiya, Azərbaycan innovasiya siyasəti

INNOVATIVE DEVELOPMENT DIRECTIONS OF BUSINESS

SUMMARY

The actuality of the subject: The relevance of the research topic is related to the need to address a number of methodological and practical problems associated with the formation of a regional system that supports innovative entrepreneurship.

Purpose and tasks of the research: The purpose of the dissertation is to prepare a methodological basis for the formation and development of innovative entrepreneurship by summarizing and analyzing the existing regulatory provisions in the region.

Used research methods: In the dissertation, we will find answers to questions such as how to develop the field of innovation in entrepreneurship in cities and regions of Azerbaijan, using the methods of "Comparison" and "Cost-Income" with the information obtained from local & foreign companies.

The information base of the research: The theoretical and methodological basis of the dissertation research is a system of concepts of the theory of innovative development, rules and laws of modern economy.

Restrictions of research: Insufficient theoretical and methodological basis for obtaining information on innovation in Azerbaijan, a number of shortcomings in the application of innovation activities in local companies, competitive market faced challenges such as maintaining leadership.

The novelty and practical results of investigation: The scientific novelty of the results of the research consists in the development of methodological approaches in the formation of directions of development of innovation in business.

Scientific-practical significance of results: Finding innovative ways in business can be applied as a field of development and practical development in all technical, technological, organizational and economic enterprises of Azerbaijan.

Keywords: Innovation policy, innovation in business, Azerbaijan innovation policy

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Dövlətləri
Ar&Ge /Ar&İ	Araşdırma və İnkişaf
İKT	İnformasiya və Kompyuter Texnologiyalar
KBİT	Kiçik Biznes İnnovasiya Tədqiqat Proqramı
MIMIC	Multiple Indicators – Multiple Causes Model
NYFB	New York Fond Birjası
Qİİ	Qlobal İnnovasiya İndeksi
STP	Sumqayıt Texnologiyalar Parkı
YTP	Yüksək Texnologiyalar Parkı

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	8
I FƏSİL. BİZNESDƏ İNNOVASIYA FƏALİYYƏTİNİN NƏZƏRİ METADOLOJİ ƏSASLARI	13
1.1. İnnovasiya konsepsiyasının işlənilib hazırlanması	13
1.2. İnnovasiyanın və strategiyanın konseptual icmalını	18
II FƏSİL. BİZNESDƏ İNNOVASIYA FƏALİYYƏTİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ YOLLARI	28
2.1. Biznesdə innovasiya fəaliyyətində dünya təcrübəsi	28
2.2. İnnovasiyanın qiymətləndirmə yolları	36
III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA İNNOVASIYA FƏALİYYƏTİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	44
3.1. Biznesdə innovasiyaların inkişaflarının əsas istiqamətləri	44
3.2. Biznesdə innovasiyaların təkmilləşdirilməsi yolları (təhlil).....	54
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	68
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	71
Cədvəllərin siyahısı	76
Şəkillərin siyahısı	76
Qrafiklərin siyahısı.....	76

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Tədqiqat mövzusunun aktuallığı, innovativ sahibkarlığı dəstəkləyən regional sistemin formalaşması ilə əlaqəli bir sıra metodoloji və praktiki problemlərin həlli zərurəti ilə əlaqədardır. İndiki mərhələdə innovativ fəaliyyət iqtisadi artımın, yerli məhsulların rəqabət qabiliyyətinin artırılması, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etmək üçün ən vacib sistem amillərindən birinə çevrilməkdədir.

Innovativ fəaliyyətin inkişafı insan cəmiyyətinin effektiv inkişafı üçün vacib rol oynayır. Onun tempi sürətlənir və yenilik miqyası böyüməyə davam edir. Xüsusilə bu sahədə mühüm nəticələri innovativ nailiyyətlər əsasında sürətlə zənginləşən Yaponiya, ABŞ, Almaniya və digər inkişaf etmiş ölkələr nail olmuşdur. Deyə bilərik ki, Azərbaycanda innovativ iqtisadiyyatın formalaşması üçün obyektiv şərtlər mövcuddur. Azərbaycandakı müasir innovasiya vəziyyətinin unikallığı bir tərəfdən əhəmiyyətli fundamental və texnoloji əsaslara, ixtisaslı elmi və mühəndis kadrlarına, dünyanın müəyyən strateji sahələrində analoqu olmayan inkişaf etmiş bir elmi və istehsal bazasına, digər tərəfdən də bu vacib elementin son dərəcə zəif istiqamətə sahib olması ilə xarakterizə olunur.

İstehsal aparatlarının əhəmiyyətli dərəcədə fiziki cəhətdən pisləşməsi və qocalması/köhnəlməsi, əksər istehsal məhsulları üçün, hətta daxili bazarda da Qərb istehsalçıları ilə rəqabət aparmağa imkan vermir. Bu vəziyyətdə ya istehsal aparatının geri çəkilməsi investisiya və innovasiyanın kəskin şəkildə intensivləşdirilməsini tələb edən müasir elmi və texniki səviyyədə kompensasiya ediləcək, ya da bir neçə ildən sonra ölkə sənayesi özünün dirçəlişinin texnoloji imkanlarını tamamilə itirəcəkdir. Əsas fondların yenilənməsinə investisiya cəlb etmək, Azərbaycan sənayesində bir neçə ildir davam edən iqtisadi islahatlar nəticəsində istehsalın azalmasını aradan qaldırmaq üçün bir şərtidir.

Marketinqin idarəetmə prinsiplərinə keçid innovativ fəaliyyətin inkişafı və iqtisadi inkişafın innovativ tipinə keçməyə imkan verən ölkənin elmi-texnoloji potensialının formalaşması problemlərinin həlli zəruriliyini müəyyənləşdirir. Innovasiya prosesi mexanizminin səmərəliliyi onun tərkib hissələrinin inkişafın

bütün mərhələlərində integrasiyası, innovasiyaların inkişaf sürəti, sürətlə tətbiqi və ictimai istehsalın digər sahələrinə yayılması ilə müəyyən edilir. Bu obyektiv olaraq innovativ fəaliyyətin inkişafındakı mahiyyət və meyllərin nəzəri təhlilini, birbaşa məhsul istehsalçılarının iqtisadi nəticələrinə və innovativ çevrilmələrin sürətinə mənfi təsir göstərən ziddiyyətlərin aydınlaşdırılmasını tələb edir ki, bu da bu işin aktuallığını müəyyənləşdirir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Ölkələrin, bölgələrin və müəssisələrin innovativ inkişaf problemləri uzun müddət xarici müəlliflərin tədqiqat obyekti olmuşdur, lakin Azərbaycanda belə tədqiqatlar xeyli sonra, 1990-ci illərin sonlarında ortaya çıxmışdır. Hal-hazırda sosial-iqtisadi sistemlərdəki innovativ proseslər haqqında bilik sahəsi kimi innovasiyanın inkişafı bir sıra sahələrdə irəliləyir:

- Milli innovasiya sistemlərinin formalaşması və inkişafı prosesləri araşdırılır; (Əzizova G. Dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti, Qasımov F.H, Əliyev T.N Milli innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi);
- Milli innovasiya sistemlərinin subyektlərinin qarşılıqlı əlaqə və inkişaf modelləri hazırlanır və öyrənilir, xüsusilə ali məktəblərin cəmiyyətdə və milli innovasiya sistemində rolu və yerinin dəyişdirilməsi problemləri təhlil edilir. (Mustafayev Ş.A.(2012). İnkişafın Azərbaycan modelinin yaradıcısı, Atakişiyev M, Süleymanov Q . “İnnovasiya menecmenti”);

- İntellektual fəaliyyətin nəticələrinin perspektiv baxımından və sahibkarlıq fəaliyyətində istifadə imkanlarının qiymətləndirilməsi üçün metodlar hazırlanır.

Şirkətlərin innovativ inkişafının müxtəlif istiqamətləri xarici və yerli elmi və jurnalist ədəbiyyatının səhifələrində aparılan müzakirələrdə öz əksini tapmışdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Dissertasiyanın məqsədi bölgədəki mövcud tənzimləmə müddəalarını ümumiləşdirərək təhlil etməklə Azərbaycanda innovativ sahibkarlığın formalaşması və inkişafı üçün metodoloji əsas hazırlamaqdır. Qarşıya qoyulmuş məqsədə uyğun olaraq işdə aşağıdakı əsas vəzifələrin həll olunması zəruridir:

- İnnovasiya prosesinin, sənayedəki yeniliyin mahiyyətini və məzmununu göstərmək;

- Yeniliklərin təsnifatında mövcud variantlar təhlil edilməsi və sənaye müəssisələrinin fəaliyyətində yeniliklərin sistemləşdirilməsinə zəmin yaradan xüsusiyyətlərin seçilməsi variantının təklifi; tədqiqat və innovasiya fəaliyyətinin mövcud perspektiv təşkilati formalarını vurğulanması;

- Sənaye müəssisələrinin innovativ fəaliyyətinin aktivləşməsinə və səmərəliliyinin artırılmasına təsir edən amillərin təhlili, bölgə sənayesində elmi-texniki fəaliyyətin nəticələrinin araşdırılması;

- İnnovativ istehsal kompleksi bazasında sənaye müəssisələrinin innovativ fəaliyyəti üçün infrastrukturun inkişaf etdirilməsinin zəruriliyini əsaslandırılması.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqatın obyektı, Azərbaycanda innovativ fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlarıdır. Tədqiqatın Predmeti müasir iqtisadiyyatda müəssisələrin innovativ fəaliyyətinin inkişafının təşkilati və iqtisadi aspektləridir.

Tədqiqat metodları: Dissertasiya işində yerli və xarici şirkət əməkdaşları ilə innovativ fəaliyyətlər ilə bağlı anket sorğu üsulundan istifadə ediləcəkdir. Əldə olunan nəticələr ilə “Müqayisə” və “Xərc-Gəlir” yanaşması metodlarından istifadə edərək Azərbaycanın şəhər və bölgələrindəki sahibkarlıqda innovasiya sahəsini hansı üsul və vasitələr ilə inkişaf etdirmək olar kimi suallara cavab tapacağıq.

Risk anlayışı sənaye müəssisələrinin innovativ fəaliyyəti ilə sıx əlaqədardır, çünki innovasiyadan əldə olunan gəlir risk dərəcəsinin və risklərin idarə olunması metodlarının məharətlə müəyyənləşdirilməsindən asılıdır.

Hal-hazırda bir çox müəssisə subyektləri yeniliklərin tətbiqi prosesində risk analizinə xüsusi diqqət yetirmirlər. Mövcud iqtisadi vəziyyət və qeyri-müəyyənlik müəssisədə innovativ dizayn çərçivəsində risklərin idarə edilməsi sisteminin yaradılmasını təmin edir. Bu problemin uğurlu həlli risk menecmenti sisteminin inkişafı və innovativ layihələrin hazırlanması prosesində təhlil edilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Dissertasiya tədqiqatının nəzəri və metodoloji əsasını innovativ inkişaf nəzəriyyəsi anlayışları sistemi, müasir iqtisadiyyatın fəaliyyət qaydaları və qanunları təşkil edir. Dissertasiya işində elmi və texnoloji tərəqqi və innovasiya problemlərinə həsr olunmuş yerli və xarici alimlərin əsərlərindən, məqalələrdən istifadə edilmişdir. Nəzəri və metodoloji nəticələr və ümumiləşdirmələr rəsmi statistik məlumatların düzgün istifadə edilməsi, digər müəlliflərin və təşkilatların elmi və praktik nəticələrinin, habelə müəllifin hesablamaları ilə əsaslandırılmışdır.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Tədqiqat zamanı Azərbaycanda innovasiya ilə bağlı məlumatların əldə edilməsində nəzəri-metodoloji əsasların kifayət qədər olmaması, innovasiya sahəsində araşdırmalar çox az sayda olması, anketin sorğu hissəsinin tətbiq edilməsində innovasiya fəaliyyəti aparan çox az sayda şirkətlərin, tenoparkların mövcudluğu, yerli şirkətlərdə innovasiya fəaliyyətinin təmin olunmasının tətbiqində bir sıra çatışmazlıqların olması, sahibkarların risk menecmeni sahəsində bilik və təcrübəsinin az olması, bazarda olan dəyişikliklərə gec uyğunlaşması, rəqabət bazarında liderliyin qorunması kimi problemlər ilə üzləşilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Aparılmış tədqiqatlardan əldə edilmiş nəticələrin elmi yeniliyi biznesdə innovasiyanın inkişaf istiqamətlərinin formalaşmasında metodik yanaşmaların hazırlanmasından ibarətdir.

Sənaye və xidmət yönümlü müəssisələrinin fəaliyyətində “innovasiya” anlayışının geniş müəllif şərhə, sənaye müəssisələrinin fəaliyyətini inkişaf etdirməyə və işçilərin iş və yaşayış şəraitini yaxşılaşdırmağa, müəyyən bir sosial ehtiyacı qarşılayan və sosial-iqtisadi effekti təmin etməyə yönəlmiş praktik inkişaf nəticəsində təklif edilmişdir. Bu tərifdə istehlakçı problemini həll etmək və ideyanın istifadəsi təşəbbüskarı tərəfindən effekt əldə etmək üçün uğurlu birləşmə mövcuddur;

Texniki, texnoloji, təşkilati və iqtisadi yeniliklərin sənaye müəssisəsində inkişaf və praktiki inkişaf sahəsi kimi başa düşülən, yalnız innovativ prosesləri deyil, həm də malların satış bazarlarının marketinq tədqiqatlarını, onların istehlak

xüsusiyyətlərini və müxtəlif növ xidmətlərin təşkili üçün yeni bir yanaşma; sənaye müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması imkanlarını müəyyənləşdirmək üçün bölgə sənayesinin innovasiya potensialı araşdırılmışdır.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Tədqiqatın pratik əhəmiyyəti və tətbiq sahələri müasir iqtisadi elmlərin, iqtisadi statistikanın, milli və regional iqtisadiyyatın nəzəriyyələrinin istifadəsi, innovasiya sahəsindəki praktiki inkişafalara və tövsiyələrə, Azərbaycandakı dövlət orqanlarının normativ hüquqi aktlarına, habelə kombinasiyasına əsaslanaraq təmin edilir. “Sahibkarlıq” və “Yenilik” kateqoriyaları təsərrüfat subyektlərinin müəyyən bir fəaliyyət növünün iki tərəfinin dialektik birliyini təmsil etdiyi aşkar edilmişdir: sahibkarlıq yaradıcılıq və risklilik ilə səciyyələnən iqtisadi davranış növüdür; innovasiya məhsul istehsalı və marketinq metodlarının təkmilləşdirilməsindən, istehlakçı xüsusiyyətlərinin yaxşılaşdırılmasından və innovasiyalardan iqtisadi effekt əldə edilməsindən ibarət olan bu növ davranışın praktik təcəssümüdür, bu da sahibkarlığı yeniliklər istehsal edən iqtisadi fəaliyyət növü kimi müəyyən etməyə imkan verir.

I FƏSİL. BİZNESDƏ İNNOVASIYA FƏALİYYƏTİNİN NƏZƏRİ METADOLOJİ ƏSASLARI

1.1. İnnovasiya konsepsiyasının işlənilib hazırlanması

Qloballaşma nəticəsində yaranan yeni iqtisadi quruluş mövcud rəqabətin intensivliyini artırırdı. Bu iqtisadi quruluşda müəssisələr mövcudluğunu qorumaq üçün rəqabət güclərini artırmalı idilər. Rəqabət qabiliyyətlərini artırmaq üçün xərcləri azaltmaq və / və ya dəyişiklik etmək üçün yenilikçi fəaliyyət göstərməyə başlayırdılar. Xərclərin azaldılması, məhsul və xidmətlərin getdikcə bir-birinə bənzədiyi, sürətlə əmtəə halına gətirilən və intensiv rabitə fəaliyyəti göstərən istehlakçılara təklif olunmağa çalışıldığı bugünkü bazarlarda müəssisələrin geniş istifadə etdiyi bir strategiyadır. Vacib olan isə bir dəyişiklik etməkdir. Buna nail olmaq üçün mövcud bilikləri iqtisadi və sosial dəyərə çevirərək davamlı yenilik etmək lazımdır.

Yeniliklər nəticəsində tapılan yeni texnologiyalar müasir iqtisadi həyatın ən vacib elementləridir. İqtisadçılar və mühəndislər, ortaya çıxan texnoloji yeniliklərin harada, necə və niyə baş verdiyini anlamağa getdikcə böyük əhəmiyyət verirlər. Yeni texnologiyalar müxtəlif ölkələr arasında biliklərin yayılması üçün güclü vasitələrin rolunu görür. İnformasiya cəmiyyətinə və bilik iqtisadiyyatına keçid prosesində bilik klassik istehsal amillərini getdikcə əvəz edir. Bu səbəbdən həm müəssisələr, həm də ölkələr rəqabət üstünlüklərini qorumaq, həm də iqtisadi inkişaflarını reallaşdırmaq və rifah səviyyələrini artırmaq üçün bilik və bilik bazasının genişləndirilməsinə çalışırlar. Bilik bazasında inkişaf öz-özünə kifayət etmir və əldə olunan üstünlüyü qorumaq zərurəti yaranır. Bu üstünlüyü qorumaq yenilik adlanan konsepsiya ilə mümkündür (Hüseynova A.D., 2012: s.428-432).

80-ci illərin sonundan bəri dünyanın geosiyasi və strateji mənzərəsi sürətli dəyişikliklərin şahidi oldu və dünyada yeni bir quruluş prosesi meydana gəldi. Bir tərəfdən rəqabət üstünlüyü və bazar genişliyi baxımından qloballaşma, digər tərəfdən regionalizasiya iqtisadi imkanları birləşdirərək vahid iqtisadi güc yaratmaq baxımından dünya iqtisadiyyatının iki əsas xüsusiyyətinə çevrilmişdir. Buna görə,

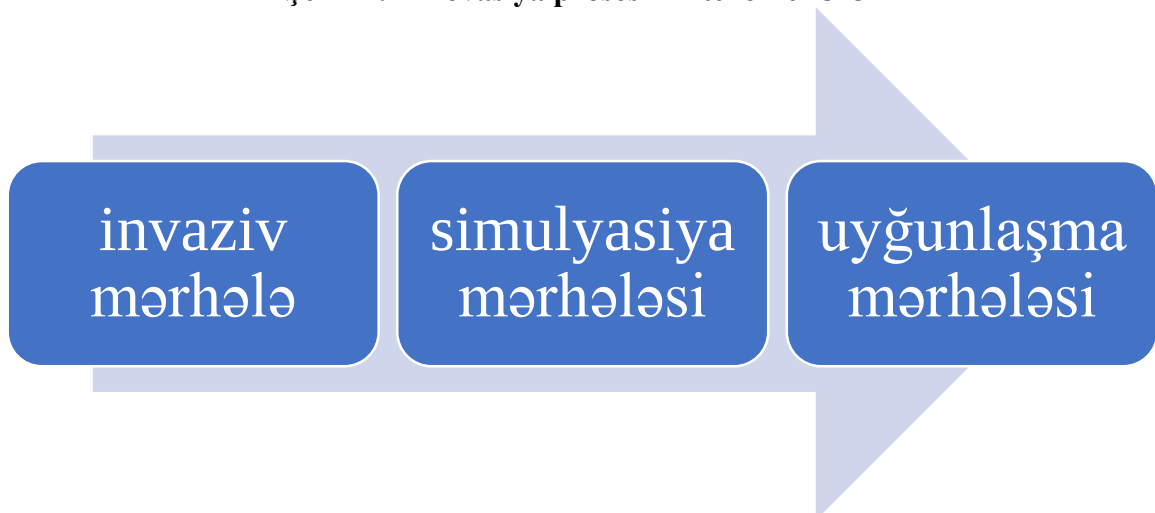
sərbəst bazar anlayışı çərçivəsində xarici ticarət anlayışı ölkənin hüdudlarından kənara çıxaraq bloklanmaqla universal bir quruluşa çevrilir. Dünya iqtisadiyyatındakı və ABŞ iqtisadiyyatındakı dəyişiklikləri nəzərə alaraq, xüsusilə son on ildə yeni iqtisadiyyat; mövcud sistemin məhsuldarlığı, yenidən qurulması üçün təzyiq, qlobal təbiət və iqtisadiyyatlarda yaratdığı böhranlarla əsaslı şəkildə dəyişdirdiyi müşahidə olunur. İnnovasiyanın tarixi inkişafını başa düşmək baxımından daha müasir dövrdə idarəetmə elminin və iqtisadi reallıqların inkişafı ilə birlikdə yeniliyin təriflərini vermək faydalı olacaqdır.

Təkamül prinsiplərinə əsaslanaraq, yenilik prosesinin üç mərhələli vəziyyətini ayırmaq olar (Асаул А.Н., Карпов Б.М., Перевязкин В.Б., Старовойтов М. К., 2008: с.606):

- İxtiraçılıq (invaziv) mərhələsi, yəni elmi tədqiqat nəticələrindən istifadə;
- Təqlid (simulyasiya), yəni yeniliklərin yeni bazarlara yayılması;
- Uyğunlaşma, yəni mövcud məhsulların çevrilməsi və istehsal imkanlarının optimallaşdırılması.

Yuxarıda göstərilənlərə əsasən, innovasiyanın dəyişən faz vəziyyətlərinin ardıcılığı şəklində təkamül sxemini bir sıra integrasiya olunmuş proseslər vasitəsilə təmsil etmək mümkündür (Şəkil 1).

Şəkil 1: İnnovasiya prosesinin təkamül sxemi

Mənbə: Асаул А.Н и.т.д.,2008: с.606

Göründüyü üzərə, innovasiya fəaliyyəti yenilik prosesinin ayrılmaz hissəsi olan yeniliklər yaratmağa yönəlmiş əməkdir (məüyyən bir peşədir). İnnovasiya prosesi, dövrlərinin ardıcıl dəyişməsi kimi yenilikçi fəaliyyətin inkişafıdır, yəni bu intellektual fəaliyyətin məhsulunun həyata keçirilməsində mərhələlərin ardıcılığıdır.

İnnovasiya yeni bir prosesin, məhsulun və ya xidmətin praktiki inkişafı nəticəsində innovasiyaya qoyulan bir sərmayədir. Yeniləşmə (Latın dilində “novation” - dəyişiklik, yeniləmə) əvvəllər olmayan bir növ yenilikdir: yeni bir fenomen, kəşf, ixtira, sosial ehtiyacları ödəmək üçün yeni bir üsul və s. İnnovasiya, kapitalın yeni bir texnikaya və ya texnologiyaya, əmək istehsalının, xidmətin, idarəetmənin yeni təşkili formalarına qoyulması nəticəsində əldə edilən maddi bir nəticədir (Chesbrough, Henry W., 2003: p.35).

İnnovasiya prosesi biliklərin iqtisadi və sosial mənfəətə çevrilməsi kimi məüyyən edilir. Buna görə, texniki, iqtisadi və sosial proseslərdən ibarət olan bir bütövdür. Fərdlərdə və cəmiyyətdə dəyişiklik arzusu yeniliyə açıqlıq və təşəbbüskarlıq ruhu ilə sinonim olan bir mədəniyyət tələb edir. İnnovasiya özündə ayrı bir fəaliyyət deyil, elm və texnologiya fəaliyyətinin bütün proseslərini əhatə edir. Yenilikdən gözlənilən budur ki, elm və texnologiya fəaliyyətindəki bir fikir nəzəriyyə, fəaliyyət və nəticə baxımından faydaya çevrilir. Bəlkə də bu məna baxımından çox vacibdir. İnnovasiyadan əldə olunan fayda bazarlı, konkret bir nəticə ilə birləşdirilir. Buna görə də yenilik sadəcə mənalı bir yeniləmə deyil, yeniləşmənin nəzəri mərhələsindən başlayan və innovasiya məhsulunu özündə cəmləşdirən və satılanın keyfiyyətini qəbul edən bir prosesdir.

İnnovasiya yeni yada inkişaf etdirilmiş hər hansı bir məhsul, xidmət və ya istehsal üsulunun hazırlanması və ticari baxımdan əlverişli olması üçün gerçəkləşdirilən bütün növ prosesləri əhatə edir. Yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsul, xidmət və ya istehsal üsulunun işlənməsi yeni düşüncə tərzindən irəli gəlir. Yenilik davamlı bir fəaliyyətdir. Bu səbəblə, irəli sürülən, hazırlanan və əməliyyat edilən və nəticədə şirkətə rəqabətçi bir güc verəcək bu fikirlər və onların nəticələri

dəfələrlə qiymətləndirilməli və yeni gəlirlər üçün yayılaraq istifadə edilməlidir. Bu şəkildə doğrulacaq yeni fikirlər yeni innovasiya fəaliyyətlərinə səbəb olur.

“İnnovativ fəaliyyət” anlayışı elmi dövriyyəyə nisbətən son zamanlarda tətbiq edilmişdir, lakin bununla əlaqəli müxtəlif proseslər bəşəriyyət tarixi boyu nəzərdən keçirilmişdir. XIX-XX əsrin sonlarında elm və texnikanın inkişafı ilə “yenilikçi düşüncə” yaranmışdı. İndi Smit, Rikardo, Marks və Engels kimi filosofların elmin və texnoloji tərəqqini təhlil edərək istəmədən həmin dövrün innovasiya fəaliyyətinin tədqiqatçılarna çevrildiyini söyləmək olar. Cədvəldə innovasiyanın inkişafına konseptual yanaşmaların təkamülü əks olunmuşdur.

Cədvəl 1: İnnovativ fəaliyyətin inkişafına konseptual yanaşmaların təkamülü

“Yenilikçi düşüncənin” təsisçiləri	Mənbə	Müəllifin yanaşması	Şərhlər
A.Smit	Xalqların sərvətlərinin təbiəti və səbəbləri barədə araşdırma	Düzgün mexanizmlərdən istifadə etməklə işin necə asanlaşdırıldığı və azaldıldığı hər kəsə aydın olmalıdır. Yalnız qeyd etməliyəm ki, əməyi asanlaşdıran və azaltan bütün maşın və mexanizmlərin ixtirası açıq şəkildə əmək bölgüsünə aid edilməlidir.	Smit texniki inkişafı məhsuldarlığın artmasının səbəbi hesab edirdi.
D.Rikardo	Siyasi iqtisadiyyatın başlanğıcı	Texnikadakı dəyişikliklər iki növə bölünür: daha bacarıqlı əkin və ya daha yaxşı gübrə seçimi ilə müəyyən bir ərazinin məhsuldarlığını artıran torpaq qorunması yenilikləri; Kənd təsərrüfatı vasitələrinin təkmilləşdirilməsi	Rikardo əməyə qənaət edən texnologiyaların tətbiqi nəticəsində əməyin azad olunması problemini araşdırdı.
K.Marks	“Capital”	Kapital qənaət edən yeniliklər mürəkkəb texnologiyaların əvvəllər bilinməyən təzahürüdür: artan əmək haqqı qazancı azaltmağa başlayanda əməyə qənaət edən yeniliklər tətbiq olunur, kapitalla qənaət edən yeniliklər, bir qayda olaraq, texniki səbəblərə görə, kapitalizmin daha yüksək mərhələsində baş verir.	Marksa görə, kapitalla qənaət edən yenilik aşağıdakı formada olur: maşınların təkmilləşdirilməsi, əvvəllər atılan istehsal tullantılarının azalması, maşınların illik təmir və texniki xidmətin dəyərinin azalması.

Mənbə: Kurz, H.D., Salvadori, N. (2013)

Qərb iqtisadi elmində, innovasiyanın faydalılıq dərəcəsinin subyektiv qiymətləndirilməsi prinsipi, marjinal faydalılıq və məhsuldarlığın azalması prinsipi,

kəmiyyət təhlilinin keyfiyyətdən üstün olması və s. kimi metod və prinsiplərə əsaslanaraq innovasiya proseslərinin problemləri ənənəvi olaraq öyrənilmişdir.

Hicks, Robinson, Harrod və digər məşhur elm adamları kapitalla qənaət və əməyə qənaət yenilikləri məzmunu ilə dolduraraq istehsal funksiyalarının metodologiyasına əsaslanan innovasiya nəzəriyyəsini inkişaf etmişdilər (Kərimov S.Q., 2010: s.426).

İnnovasiya iqtisadi artım, məşğulluğun artması və keyfiyyətli həyatın açarıdır. İqtisadiyyatın bütün sektorlarında fəaliyyət göstərən şirkətlər bütün sahələrdə yeniliyə ehtiyac duyurlar. Yenilik adlandırılmaq üçün yeni deyilən material və yaxud da xidmət “firma üçün yeni” olmalıdır. Məsələn, toxuculuq sənayesində fəaliyyət göstərən bir şirkət, yuyulduqda qırış olmayan bir parça hazırlaya bilər, bir restoran kompüter tərəfindən idarə olunan sifariş və hesab-faktura sisteminə keçə bilər, səyahət agentliyi onlayn rezervasiya və məlumat xidməti ilə müştərilərə xidmət göstərməyə başlaya bilər, məhsulun çatdırılma müddətini qısalda və ya bir xidmətin çatdırılma keyfiyyətini artırma bilər. İstehsalçı şirkət istehsal sistemini yalnız vaxtında istehsal üsullarından istifadə edərək yenidən qura bilər (Chaminade C., Charles E., 2005: p.2).

Yuxarıdakı nümunələrdə qeyd etdiyimiz kimi, innovativ fəaliyyətlərdə yer alan şirkətlər digər şirkətlərə nisbətən rəqabət üstünlüyü qazanırlar. Başqa sözlə, bu cür xidmət və məhsulların alıcıları və istifadəçiləri digər rəqib şirkətlər əvəzinə bu şirkətlərə üstünlük verirlər. Buna görə bu şirkətlər daha çox müştəri cəlb edəcək; daha çox məhsul satacaq və daha çox gəlir əldə edəcəkdirlər.

Beləliklə, bu şirkətlər daha sürətlə böyüyəcək və daha çox insan üçün iş imkanları təmin edəcəklər, məşğulluq probleminin həllində əlverişli rol oynayacaqdır. Məhsullarını yalnız daxili bazarda satmıyacaq, həm də xaricə ixrac edəcəklər. Bu o deməkdir ki, onlar işlərini daha da böyüdə və öz ölkələrinin inkişafına böyük töhfə verə bilərlər. Buna görə innovativ firmalar, xəstəxanalar, restoranlar, bazarlar, otellər, banklar və s. (yəni müəssisələr) olan ölkələrdə işsizlik azalır; fərdlərin qazancı artır; hər kəs daha yaxşı şəraitdə yaşamağa başlayır.

Bir ölkədə nə qədər innovativ biznes varsa, o ölkənin insanların həyat və rifah səviyyəsi daha yüksəkdir. İnsanlar daha yaxşı şəraitdə yaşayırlar; Onlar daha yaxşı xidmətlərdən zövq alır və daha yüksək gəlir əldə edirlər. Eyni zamanda ölkənin rəqabət qabiliyyəti artır. Bu o deməkdir ki, bu ölkə digər ölkələrə nisbətən daha güclü bir mövqeyə yüksəlib.

İnnovasiyanın ən vacib xüsusiyyəti nəzərdə tutulan material və ya xidmətin istifadə baxımından yeni və yaxud da yüksək dərəcədə yaxşılaşdırılmış məhsul və ya xidmətin bazara çıxarılmasıdır.

Buraya hissələrə və materiallara, spesifikasiyalara, firmware proqramına, istifadənin asanlığına və ya digər funksional xüsusiyyətlərə əhəmiyyətli inkişaf və ya genişləndirmə daxildir. Bir iş tərəfindən bazara gətirilən və əllə toxunulub, gözlə görülə bilən obyektlərə məhsul deyilir. Məhsul maddi və qeyri-maddi olmaqla iki növə bölünür. Maddi məhsullar gözlə görülə bilənlərdir. Məsələn: Hər hansı yeni nəsil bir komputer, telefon və ya internet modeminin ixtirası maddi məhsul kateqoriyasına daxil olur.

Qeyri maddi məhsul sinifinə isə yeni bir sürətli internet bağlantısını nümunə gətirmək olar. Günümüzdə 4G, 5G kimi yeni internet sürətləri istifadə oluna bilər. 6-7-8G internet sürətlərinin də çıxmağına baxmayaraq, dünyada 4-5G sürətlər hazırda ən çox istifadə olunanlardandır (<https://www.technopediasite.com/2019/09/7g-and-8g-network-countries.html>, 2019).

Bəzən müəssisələr mütləq yenilik etmək üçün yeni bir məhsul istehsal etməyə ehtiyac duymazlar. Daha yaxşı, daha keyfiyyətli və daha üstün olması üçün mövcud məhsullarını dəyişdirib fərqləndirdikləri zaman da, yenilik etmiş olurlar.

1.2. İnnovasiyanın və strategiyanın konseptual icmalı

Müasir idarəetmə paradigması tələb idarəetməsinin zəruriliyi və mümkünlüyündən və yeni tələblərin formalaşmasından irəli gəlir, nəticədə müəssisələrin innovativ fəaliyyətinin böyüməsi üçün vacib şərt olur. Müəssisə rəhbərləri daha çox uzunmüddətli qərarlar verməyə çalışırlar, çünki uzunmüddətli yönümlülük biznesin bütün sahələrinə təsir edərək onların əsaslarını dəyişdirir.

Yeniliklərin sistemətik təsvir edilməsi metodologiyası beynəlxalq standartlara əsaslanır, belə ki innovasiyanın tətbiqi üçün tövsiyələr 1992-ci ildə Osloda qəbul edilmiş və “Oslo Təlimatları” adını almışdır. Buna görə ümumi yeniliklər sistemində dörd əsas növ ayırd etmək lazımdır (Qasımov F.H., Nəcəfov Z.M., 2013: s.30):

- Məhsul yeniliyi;
- Texnoloji Yeniliyi;
- Marketing Yeniliyi;
- Təşkilatlanma.

Məhsul yeniliyi innovasiya etmək üçün ən geniş yayılmış üsullardan biridir. Məhsul yeniliklərinin üstünlüyü statistikada da təsdiqlənir. Ancaq onların təbiəti müəssisədən müəssisəyə fərqlənir. Bəziləri üçün, bu çeşidin tamamilə dəyişdirilməsi və ya ənənəvi profildən kənara çıxan çeşidin əhəmiyyətli dərəcədə genişlənməsi, digərləri üçün bu, istehlakçının ehtiyaclarını nəzərə alaraq ənənəvi məhsulların istehlak keyfiyyətlərinin artmasıdır. Bəzən yeni məhsulların buraxılması texnologiya dəyişdirilmədən və köhnə avadanlıqlarda aparılırdı. Bəzən isə məhsulların inkişafı müəssisə üçün yeni bir texnologiyanın tətbiqi və müvafiq avadanlıqların alınması ilə müşayiət olunurdu.

İnnovasiya müəssisələrdə texnoloji yenilikləridən istifadə edərək bazar tələbatını ödəməyə yönəlmiş yeni məhsul və ya xidmətlərin istehsalıdır. Bununla birlikdə, yeniliyin xüsusi şərtləri fərqli ola bilər: texnoloji prosesin yaxşılaşdırılması, ehtiyatlara/resurslara qənaət, ekoloji tələblər, qabaqcıl texnoloji həllərin mövcud olmaması. Demək olar ki, bütün müəssisələrdə texnoloji yeniliklərin məqsədi məhsul keyfiyyətini artırmaq, maya dəyərini azaltmaq, məhsul çeşidini genişləndirməklə rəqabət qabiliyyətini artırmaq idi.

Cədvəldə, diqqəti çəkən məqam odur ki, texniki yeniliklər və yeni avadanlıqların tətbiqi əksər hallarda ya yeni məhsulların buraxılmasına keçid, ya da artıq istehsal olunan məhsulların keyfiyyətini köklü şəkildə artırmaq ehtiyacı ilə əlaqədardır.

Cədvəl 2: Fəaliyyət və tətbiqi istiqamətlər növləri üzrə texnoloji innovasiyalara xərclənən pullar, min manat (2015-2019-cu illər arası)

	2015	2016	2017	2018	2019
Bütün sənaye	35179,1	27929,0	16135,7	34353,6	48037,1
Mədən çıxarma sənayesi	2671,5	179,6	31,7	1386,0	48037,1
Emal sənayesi	32492,5	27744,4	16104,0	32967,6	47658,5
Qida məhsullarının istehsalı	-	-	81,5	-	-
İçki istehsalı	12792,0	1911,0	151,0	338,0	-
Toxuculuq sənayesi	-	1808,3	-	-	-
Geyim istehsalı	-	-	-	-	-
Neft məhsullarının istehsalı	-	-	-	-	-
Kimya sənayesi	199,5	180,7	664,7	215,4	-
Tikinti materiallarının istehsalı	-	11928,2	-	3081,6	-
Metallurgiya sənayesi	-	-	2902,0	2577,8	-
Maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatların istehsalı	15871,2	8227,2	12525,1	17215,6	-
Kompüter, digər elektron avadanlıqların istehsalı	-	-	-	-	-
Elektrik avadanlıqlarının istehsalı	-	-	-	-	-
Maşın və avadanlıqların istehsalı	15871,2	8227,7	12525,1	17215,6	-
Avtomobil və qoşquların istehsalı	-	-	-	-	-
Mebellərin istehsalı	399,9	922,3	676,3	534,9	-
Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri	3229,9	2766,2	167,7	9984,2	-
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	15,1	5,0	-	-	-

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi,
<https://www.stat.gov.az/search/?q=innovasiya>, 2021

Marketing yeniliyi istehlakçıların ehtiyaclarını daha yaxşı qarşılamaq, yeni bazarlar açmaq və ya bazarda şirkətin məhsulları üçün yeni mövqelər qazanmaq üçün məhsul dizaynında və qablaşdırmada, yerləşdirilməsində, marketingində və ya qiymətində daha yaxşı dəyişikliklər daxil olmaqla yeni bir marketing metodunu tətbiq etməyi hədəfləyir. Marketing yeniliyinin fərqləndirici xüsusiyyəti, onun əvvəllər heç bir müəssisənin istifadə etmədiyi yeni bir konsepsiya və ya marketing

strategiyasının bir hissəsi olmasıdır. Məhsul dizaynında əhəmiyyətli dəyişikliklər, məhsulun funksional və istehlakçı xüsusiyyətlərini dəyişdirməyən forma və görünüş dəyişiklikləri, yeni marketinq konsepsiyasının bir hissəsi olan məhsul qablaşdırma dəyişiklikləri bu yenilikləri əhatə edir (Uzkurt C., 2012: s .11).

Strategiya yeniliyi bu gün çökən müəssisələrin yenidən qurulmasında geniş istifadə olunan bir elementdir. Buraya həm təşkilat, həm də müştərilər üçün yeni dəyər yaratmaq üçün müəssisələrin strateji tədbirlərinin hərtərəfli monitorinqi və tənzimlənməsi daxildir. Həqiqətən də çox rəqiblərin üstünlük verdiyi dinamik bazarlarda yaşamaq və uğur qazanmaq üçün çox güclü bir ünsürdür.

Bu sabit bazarlara rəqabət üstünlüyü mənbəyi kimi xidmət edir. Bir çox təşkilatın iş modelləri zamanla köhnəlir və müştəri dəyərinin verilməməsi səbəbindən risklərə məruz qalır. Strategiya gəlirli sahələrdə rəqabət səviyyəsini artıran daha innovativ və səmərəli biznes modelləri olan yeni şirkət və təşkilatların artmasına səbəb oldu. Əsasən bir çox təşkilat və şirkətlər gəlir əldə etmələrini artıraraq böyük bir bazar payı qazanmaq üçün yaxşı strategiyalı siyasətlə texnologiyanın inkişafından faydalanmışlar.

Müvafiq olaraq, “strateji qərarlar” termini bir müəssisənin fəaliyyət göstərməsi üçün əsas əhəmiyyət kəsb edən və uzunmüddətli və geri dönməz nəticələrə səbəb olan qərarları ifadə edir. Beləliklə, geri dönməzliyin və uzunmüddətli nəticələrin iki xüsusiyyəti strateji qərarların əlaməti olaraq istifadə olunur. Bu o deməkdir ki, strateji qərarların icrası müəssisənin potensialını dəyişdirir və mümkün olduqda nəzarət obyektinin əvvəlki vəziyyətinə qayıtmaq böyük vaxt, vəsait və səy tələb edir. Aydın ki, bu cür qərarlar gec və ya hər hansı bir müəssisədə, hətta strategiya anlayışının istifadə edilmədiyi yerdə qəbul edilir.

Strateji qərarlar üçün onların qəbul edilməsinin əvvəlcədən bilinən seçimlərin diskret dəsti seçərək həyata keçirilməsi xarakterikdir. Müəssisələrin praktikasında bu cür qərarlar ənənəvi olaraq istehsalın əsaslı şəkildə yenidən qurulması, genişləndirilməsi və ya ləğvi, müəssisənin profilində və ya ixtisasında köklü dəyişiklik edilməsi planlarını əhatə etmişdir. Son illərdə özəlləşdirmə prosesləri ilə əlaqədar olaraq müəssisənin özünün əmlakına və məhsullarına mülkiyyət

hüquqlarının növü və mülkiyyəti ilə bağlı qərarlar strateji olanlara əlavə edilmişdir. Beləliklə, mərkəzləşdirilmiş idarəetmə kontekstində müəssisə səviyyəsində onların hazırlanmasına və qəbul edilməsinə ehtiyac məhdud olsa da, strateji qərarlar həmişə mövcud olmuşdur (Soylu, A., 2011: s.105-122).

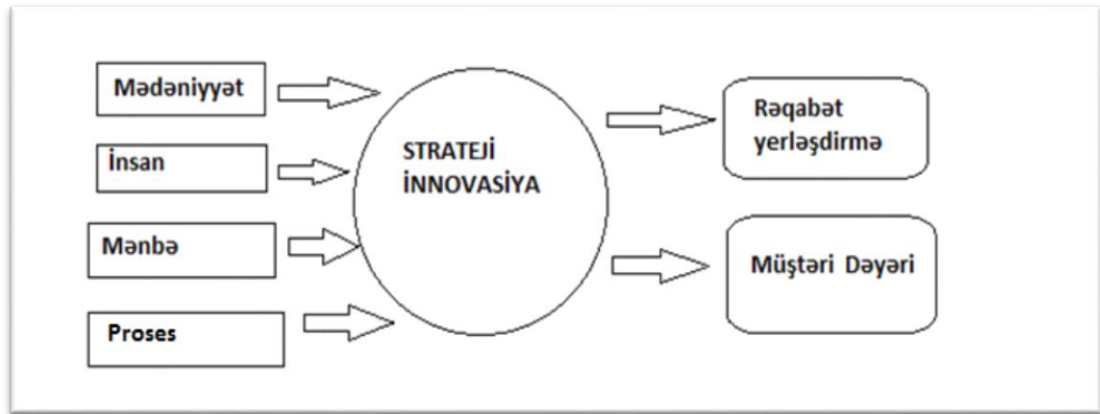
Məzmun (mövzu) baxımından strateji planlaşdırma yalnız müəssisədəki əsas proseslərə aiddir, yalnız müəssisənin fəaliyyətinin xarici nəticələrinə deyil, həm də sosial-iqtisadi potensialının inkişafına diqqət yetirir. Nəhayət, müəssisə strategiyası müəssisə siyasətindən fərqlənməlidir. Müəssisə siyasəti təşkilatın bəyan edilmiş niyyətlərini müəyyənləşdirir. Qərar qəbul etmə prosesini strategiya üçün lazımlı istiqamətə yönəltmək üçün hazırlanmışdır. Məzmun baxımından bir müəssisənin strategiyası istehsalın quruluşu və həcmi, müəssisələrin mallar və amillər bazarlarında davranışı, daxili idarəetmə strateji aspektləri və s. Sahədəki qərarları əhatə etməlidir.

İnnovasiya anlayışı müəssisədə istehsal olunan yeni bir quruluş və ya idarəetmə prosesi, siyasət, yeni bir plan və ya proqram, yeni istehsal prosesi, yeni bir məhsul və ya xidmət kimi müəyyən edilir. İnnovativ fəaliyyətə yeni texnologiyaların inkişafı, yeni məhsul və ya xidmətlərin inkişafı, yeni istehsal proseslərinin və yeni təşkilati strukturların inkişafı ilə bağlı sözlər daxildir. Yenilik anlayışı tək istifadə edildikdə, bu prosesə istinad edə bilər, ancaq bir yenilik menecmenti kimi istifadə edildikdə praktikada yeniliyin idarə olunmasına da aiddir (Kaplan, H., 2014: s.41).

Bir çox mütəxəssislərin apardığı araşdırmalara nəzər yetirdikdə, hər uğurlu şirkətin təməlində strateji innovasiyanın durduğu görülmüşdür.

Schlegelmich vd. (2003: p.127) araşdırmalarında “Çoxlu Göstərici, Birdən çox Səbəblər Modeli”nə (Multiple Indicators – Multiple Causes Model- MIMIC Model) istinad edərək strateji bir innovasiya modeli qurmuşdu.

Şəkil 2: Strateji innovasiya MIMIC modeli

Mənbə: Schlegelmich vd. 2003: s.127

Modeldə strateji innovasiyanın inkişafında faydalı olan 4 əsas ünsür qeyd olunmuşdur. Bunlar mədəniyyət, insan, mənbə və prosesdir. Ünsürlərin innovasiyaya etdiyi təsir ilə əlaqədar olaraq strateji innovasiya iki nəticə ilə tamamlanır (Şəkil 2). Strateji innovasiyaya təsir edən və təsirdən nəticələnən faktor aşağıdakı şəkildə izah edilə bilər (Schlegelmich vd. 2003: p. 127):

- **Mədəniyyət:** Mədəni dəyər stratejik innovasiyanın yaradılmasında təsirli olan sorğulayıcı yanaşmanın qəbul edilməsində ən vacib amillərdən biridir.
- **İnsan:** Strateji innovasiya geniş bir perspektiv üçün qarşılıqlı ünsiyyət, funksionallıq və hiyerarşik sərhədlər tələb etdiyindən təşkilatın xaricindəki şəxslər də prosesə cəlb olunmalıdır.
- **Mənbə:** Yenilikçilik edən şəxslər (novatorlar) xarici mənbələri daxili imkanlar ilə müqayisə etmək ilə yanaşı, əlaqəli olduqları və ya olacaqları tərəflər ilə güclü əlaqələr qurmağa çalışırlar. Bununla öz bilik və bacarıqlarını inkişaf etdirməyə və bunu tərəfdaşları ilə paylaşmağa çalışırlar.
- **Proses:** Güclü stratejik innovasiya yaradıcı tədqiqat prosesləri ilə izlənilir.

- Rəqabət yerləşdirmə: Yeni və güclü dəyərlər sunaraq rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına yönəldiyindən, işlərini daha yaxşı edən və bazarda üstün olan rəqiblər ilə maraqlanmırlar.
- Müştəri dəyəri: Stratejik novatorlar mövcud müştərilərin saxlanılmasına və yaxud da məmnun qalmalarının artırılmasına diqqət yetirmirlər. Bunun əvəzinə təşkilatın müştərisi olmayan şəxsləri daha yaxında izləyir, onlardan qabaq düşünür və onları təşkilata cəlb etməyə çalışır.

İnnovasiya strategiyaları, istər iqtisadi, istərsə də sosial olsun, müəssisələrin qərarlarını istiqamətləndirən plan və texnologiyadan istifadə etmək qabiliyyəti olaraq ifadə edilir. İnnovasiyalar mövqe və emal yeniliklərini, məhsul və xidmət yeniliklərini də əhatə etməlidir. İnnovasiya strategiyalarına biznesin fəaliyyət mühitindəki rəqibləri nəzərə alan, müvafiq olaraq hədəfləri müəyyənləşdirən və uzunmüddətli planlar hazırlayan bir proses daxildir. İnnovasiya strategiyalarının əsas məqsədi bir təşkilatın ətraf mühitə uyğunlaşmasına və sektorda mövcudluğunu davam etdirməsinə kömək etməkdir. Bu istiqamətdə müəssisələr müxtəlif innovasiya strategiyalarını izləyirlər. Bu araşdırmada, müəssisələrin ətraf mühitə uyğunlaşma mövzusunda altı fərqli innovasiya strategiyası tətbiq etdiyi qəbul edilir. Bunlar aqressiv, müdafiə, təqlid, asılı, ənənəvi və fərqləndirici innovasiya strategiyalarıdır. Bu strategiyalar aşağıda qısaca izah olunur:

Təcavüzkar İnnovasiya Strategiyası: Təcavüzkar strategiya ilə texnologiya yaxından izlənilir, Ar&Ge şöbəsi gücləndirilir və bazarın gəlirliliyində üstünlük əldə edilir. Müəssisələrin bu strategiyayı seçməsinə əsas məqsəd, rəqabət mühiti meydana gəlməzdən əvvəl bazara innovativ məhsullar tanıtmaq, bazara dərinlən girmək və yüksək bazar payına sahib olmaq və orta və uzunmüddətli perspektivdə əhəmiyyətli rəqabət üstünlüyü təmin etməkdir. Təcavüzkar strategiya ilə rəqiblərin hərəkətləri pozulur və onlara cavab vermək, bazar səhmlərinə kəskin müdaxilə etmək və işin gələcəyi üçün daha innovativ qərarlar qəbul etmək olar (Gürkan, N.Z., 2018: s.52).

Müdafiə İnnovasiya Strategiyası: Dünyada birinci olmaq istəməyən, lakin bazara ilk olaraq girmə risklərinə görə texnologiyadan geri qalmaq istəməyən

şirkətlər tərəfindən həyata keçirilən strategiyadır. Buradakı yenilikçilər daha orijinal yenilik növü üçün imkanlarını artırma və ya azalda bilər. Daha uğurlu bir aqressiv rəqib tərəfindən rəqabətdən kənarlaşdırılan təcavüzkar bir strategiya izləyən bir iş, bilmədən müdafiə strategiyasına tabe olmalı ola bilər.

Təsirli İnnovasiya Strategiyası: Müəssisələr risk almamaqdan və ucuz qiymətə, materialdan və əməkdən istifadə etdikləri üçün bazarda birinci yerdədirlər. Təsirli innovasiya strategiyası, xüsusən texnologiyanın sürətlə inkişaf etdiyi və dəyişdiyi bazarda geniş istifadə olunur. Compaq PC bazarında təqlid strategiyasını uğurla həyata keçirə biləcək müəssisələr arasındadır və aşağı qiymətə və keyfiyyətli məhsula görə IBM orijinal PC bazarındakı rəqibləri tərəfindən yüksək təqlid edilən şirkətdir.

Asılı İnnovasiya Strategiyası: Yenilik və texnologiya baxımından böyük və güclü müəssisələri izləyən və bu müəssisələrdən asılı olmağı qəbul edən bir strategiyadır. Asılı müəssisələr müştərilərin tələbi olmadıqca məhsullarında dəyişiklik və yenilik etmir, tələb olsa belə, texniki dəyişikliklər etməyə və müştəri istəklərinə və gözləntilərinə cavab verməyə çalışırlar.

Ənənəvi İnnovasiya Strategiyası: Bu strategiyada müəssisənin maya dəyəri və keyfiyyətində məhsuldarlığın artırılması, innovativ məhsullar yaratmaq, bazarlarda rəqabət qabiliyyəti kimi üç fərqli rəqabət forması mövcuddur. Ənənəvi strategiyada müəssisələr mövcud məhsul və xidmətlərində dəyişiklik etməklə və istehlakçının ehtiyaclarını həll etməklə bütün bazarı deyil, yalnız müəyyən bir segmenti seçməyi seçirlər (Küsbeci, P., 2013: s.63).

Fərqləndirmə İnnovasiya Strategiyası: Bugünkü dünyada texnologiyanın dəyişmə sürətinin artdığı bir vaxtda mal və xidmətlər rəqiblər tərəfindən asanlıqla təqlid olunur, buna görə müəssisələrin məhsulu fərqləndirməsi və marka dəyəri yaratması zəruridir. Müəssisələrin fərqləndirmə strategiyasının reallaşdırılması ilə xidmət dizaynı və elmi-tədqiqat işlərində fərqli tətbiqlərə başlanılır və bu təcrübələr sayəsində müştərilərin üstünlükləri öz mallarına və xidmətlərinə yönəldilir və bununla da müştərilərin biznesə olan sədaqətləri artır və sadıq müştəri imicləri

yaradılır. Üstəlik, bənzərsiz sayılan bir şey, bütün sektordakı rəqiblərdən fərqli olaraq yaradılmışdır.

Bunlardan başqa müəssisələrin izlədiyi innovasiya strategiyalarından biri də Açıq İnnovasiya Strategiyasıdır ki, bu da yalnız Ar-Ge fəaliyyətlərinə etibar etmədən müəssisələrin daha innovativ xarici mənbələrə istiqamətlənməsini ifadə edir. Bu konsepsiya ilk dəfə Chesbrough (2003: p.36) tərəfindən ənənəvi olaraq tətbiq olunan şərti qapalı yeniliyə qarşı hazırlanmış işçi qüvvəsinin, bilik və təcrübənin hərəkətliliyini artırmaqla ticarət həyatında əldə edilə biləcəyini ifadə etmək üçün istifadə edilmişdir.

Digər bir strategiya Mavi Okean Strategiyasıdır. İnnovasiya sahəsindəki mavi okean strategiyası “dəyər yeniliyi” nə diqqət yetirir. Bu strategiyada rəqabət meyar deyil, istehlakçıya yeni və fərqli üstünlüklər verən bir şəkildə, dəyərin yenilənməsi adlandırılan bazarın yenidən müəyyənləşdirilməsi məntiqidir.

Dəyər yeniliyində dəyəərə və yeniliyə eyni dərəcədə diqqət yetirir. Dəyər çıxarmadan yenilik etsəniz, bazarda iştirak etmək və rəqiblərdən fərqləndirmək çətin olacaq.

Cədvəl 3: İnnovativ strategiyaların növləri

Strategiyanın məqsədi	Strategiyalar qrupu	Yenilik növü
Lider bazar mövqeyinə nail olmaq	Hücum strategiyaları: - Yeni bir bazar yaratmaq strategiyası; - şirkətin əldə etmə strategiyası; - davamlı inkişaf strategiyası (“kaizen”); - müqayisəli üstünlük strategiyası; - lisenziyalaşdırma strategiyası.	Əsas məhsul və məhsul istehsal prosesi yeniliyi
Fəth olunan mövqeləri qoruyub saxlamaq	Stabilizasiya strategiyaları: - müdafiə; - fürsətçi; - asılı; - qoruyucu; - seçici	Məhsulların və / və ya onun istehsal texnologiyasının təkmilləşdirilməsi

Mənbə: Shveyndvrk araşdırması, (<https://shveyndvrk.ru/az/marketing/klassifikatsiya-innovatsionnyh-strategii-predpriyatiya-sovremennye/>)

Təhlükəli strategiyanın həyata keçirilməsinin nəticəsi, rəqiblər qarşısında bazara innovasiyalar təqdim etməyə imkan verən çevik bir təşkilati quruluşa və mövcud unikal qaynaqlara görə texnoloji bir irəliləyiş və bazar dəyişikliklərinə

sürətli reaksiyadır. Təşkilat üçün rəqabət üstünlüyü təmin edən stratejik yeniliklərə aşağıdakılar daxildir (Chesbrough, Henry. W., 2003: p.52).

II FƏSİL. BİZNESDƏ İNNOVASIYA FƏALİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ YOLLARI

2.1. Biznesdə innovasiya fəaliyyətində dünya təcrübəsi

Elmi, texniki və iqtisadi inkişafın təkamülü, ən sadə iqtisadi və texnoloji quruluşlardan, ən sadə əmək bölgüsü, əmək nəticələri mübadiləsinin ən sadə formalarından başlayır. Bu, bir sosial-iqtisadi sistemdən digərinə keçiddən ibarətdir. O, istehsalın, əmək məhsuldarlığının artması, iqtisadi əlaqələrin və münasibətlərin mürəkkəbləşməsi ilə müşayiət olunur. Cəmiyyətin inkişafının tədqiqi göstərdi ki, elmi, texniki və iqtisadi inkişaf dinamikası sadə və xətti deyil, mürəkkəb və dövrəlidir. Bazar mühitindəki tsiklik dalğalanmaların təbiətini, növlərini, tezliyini öyrənmək innovativ idarəetmənin yaranması və formalaşması proseslərini müəyyənləşdirmək üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Hal-hazırda, dövrlərin dəyişməsi, ənənəvi cəmiyyətdən informasiya cəmiyyətinə keçid dövründə böyük sənaye kollektivlərinin idarə edilməsində yeniliklərin və innovativ metodların rolu əhəmiyyətli dərəcədə artır. Tez-tez yenilik bir çox qarşılıqlı komponentləri olan mürəkkəb və şaxələnmiş bir fəaliyyət kimi görülür. Bir yeniliyin tərkibini müəyyənləşdirmək, əksər məhsulların və yaradılan proseslərin mürəkkəb sistemlər olması ilə çətinləşir. İnnovasiya, göstərdiyi xidmətlərin xarakteri də daxil olmaqla effektivliyini artıran bir məhsulun və onun tərkib hissələrinin dəyişikliklərini müəyyənləşdirir (Örücü, E., Kılıç, R., Savaş, A., 2011: s.63-70).

Bugünkü dinamik təşkilat və şirkətlərdəki texnoloji inkişafı Nokia, IBM kimi şirkətlərlə yeni materialların artması ilə ən rəqabətli global mənzərə daim dəyişir və texnoloji inkişafı və digər strateji dəyişikliklərlə sürətlə irəliləyir. Bazarda yaşanan dəyişikliklərə uyğunlaşan şirkətlər və təşkilatlar istifadə edilməmiş potensial iş perspektivlərinə yaxşı yerləşdirilmiş və mahiyyətə strateji yönümlü və müntəzəm olaraq yenilik edirlər. Bunlar şirkətin dəyərini və imicini artırmaqda maraqlı olan və müştərilərinə təklif olunan xidmətlərin yenidən müəyyənləşdirilməsində iştirak edən şirkətlərdir. İnnovasiya bu gün yaşanan bütün yarışın bünövrəsinə çevrilir.

Qlobal İnnovasiya İndeksinin (Qİİ) 2020-ci il hesabatlarına əsasən dünya ölkələrində aşağıdakı göstəriciləri əldə edə bilərik.

Cədvəl 4: Qlobal İnnovasiya İndeksində dünya göstəriciləri, 2020-ci il

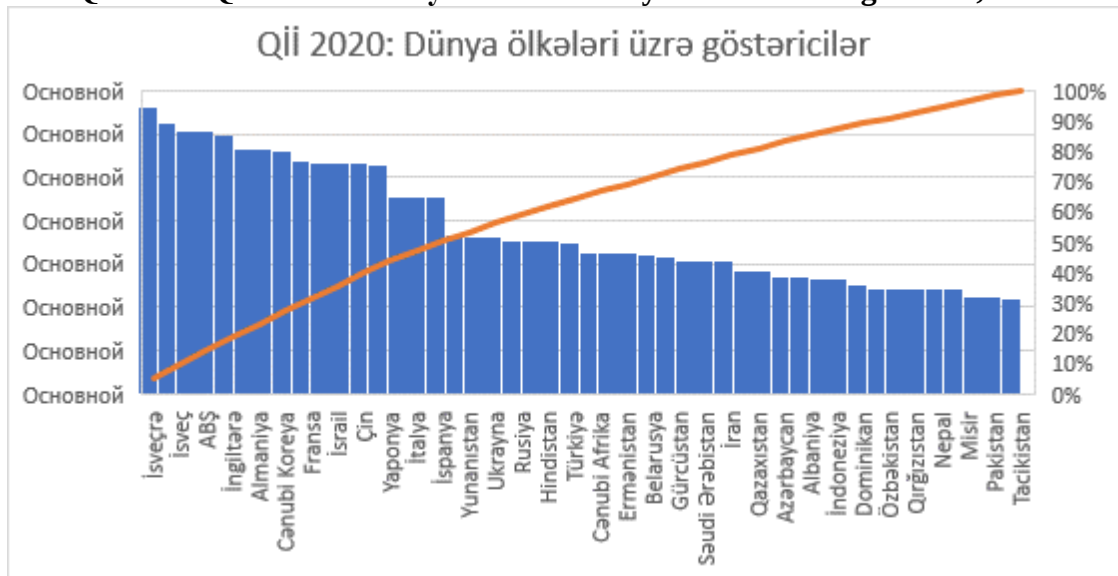
Ölkələr	Skor	Sıra
İsveçrə	66,08	1
İsveç	62,47	2
Amerika Birləşmiş Ştatları	60,56	3
İngiltərə	59,78	4
Finlandiya	57,02	7
Almaniya	56,55	9
Cənubi Koreya	56,11	10
Fransa	53,66	12
İsrail	53,55	13
Çin	53,28	14
Yaponiya	52,7	16
İtalya	45,74	28
İspanya	45,6	30
Ukrayna	36,32	45
Rusiya Federasiyası	35,63	47
Hindistan	35,59	48
Türkiyə	34,9	51
Cənubi Afrika	32,67	60
Ermənistan	32,64	61
Gürcüstan	31,78	63
Belarusya	32,27	64
Səudi Ərəbistan	30,94	66
İran İslam Respublikası	30,89	67
Qazaxıstan	28,56	77
Azərbaycan	27,23	82
Albaniya	27,12	28
İndoneziya	26,49	85
Dominikan Respublikası	25,1	90
Özbəkistan	24,54	93
Qırğızıstan	24,51	94
Nepal	24,35	95
Misir	24,23	96
Pakistan	22,31	107
Tacikistan	22,23	109

Mənbə: Qlobal İnnovasiya İndeksi, 2020

https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf

2020-ci ilin Qlobal İnnovasiya İndeksindəki ölkələr üzrə göstəricilərini qrafik üzərində qeyd edərsək, aşağıdakı görünüşü əldə etmiş olarıq.

Qrafik 1: Qlobal İnnovasiya İndeksi: dünya ölkələri üzrə göstərici, 2020

Mənbə: Qlobal İnnovasiya İndeksi, 2020

https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf

Türkiyədə sahibkarlığın inkişafı və təşəbbüskarlığın altı böyük dövrü təsir edən faktorları araşdırmaq mümkündür. Cədvəl 4-dən görə bilərik ki, 2020-ci il Qİİ-də Türkiyə 34.90 xal ilə 51-ci sırada yerləşib. Birinci dövrü təşkil edən Cümhuriyyət öncəsi dövrünün əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, kənd təsərrüfatına əsaslanan cəmiyyət olmağın mənfi cəhətləri sahibkarlığın inkişafındakı əngəllərdən biridir. Qərb dünyası Sənaye İnqilabını yaşayarkən, Osmanlı İmperiyası xaricilərə imtiyazlar verdi və ərazisindəki demək olar ki, dəmir yolu nəqliyyatını və ticarətini xaricilərin nəzarəti altına aldı. Bu səbəbdən sahibkarlığın inkişafı üçün atılmağa çalışılan hər bir addım nəticəsiz qaldı.

1923-1929-cu illər arasında həyata keçirilən siyasətlərdə milli bir burjuaziya qurmaq və bu şəkildə kapital yığılmasını təmin etmək üçün ümumiyyətlə özəl sahibkarlığı vurğulayan birləşmələr yer almışdı. Digər tərəfdən, bu illərdə sahibkarlığı kimin həyata keçirdiyinə baxdıqda, dövlətin daha yüksək səviyyələrində çalışan bürokratların bunu boynuna götürdükləri görülür. Beləliklə, Türkiyənin dövlət daxilindən ilk sahibkarları bürokratlar olmuşdur. Əslində, dövrün hakim

simvollarına görə, Türkiyədə zaman-zaman özəl sektorda və rəqabətçi zehniyyətdə hirsli bir şəkildə yaxınlaşdığı təyin olunur (Erden, Y, 2019: s.25-39).

1929-cu ildə dünyada yaşanan iqtisadi siyasət ilə yanaşı iqtisadi böhran yaşanan dünyada baş verən dəyişikliklər Türkiyədəki əkslər olaraq görülürdü. 1932-ci il, dövlətin hələ sənayeçi kimliyi ilə məşğul olmadığı dövrüdür. 1932-ci ildən sonra "sənayedə statizm" dövrünü simvollaşdırır. 1932-ci ilin iyulundan bəri əyalət önlükündə başlayan sənayeləşmə hərəkatı çox müvəffəq oldu.

1930-1950-ci illər arasındakı dövrdə özəl sektorun yetərli olmadığı bölgələrdə dövlətin yaxtasını hədəfləyən dövlət siyasəti həyata keçirilməyə başlandı. Bundan əlavə, özəl sektorun inkişafı üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirildi və bu dövrdə Beşillik Sənaye Planı hazırlandı. Sərmayə və ixtisaslı işçi qüvvəsi çatışmazlığı, habelə beynəlxalq inkişaf inkişafının arzuolunan səviyyədə yaşanmasının qarşısını aldı. Bununla birlikdə, özəl sektor sahibkarlığında əvvəlki dövrə görə əhəmiyyətli inkişaf olmuştur.

Cədvəl 4 də 57.02 bal ilə 2020-ci ilin Qİİ'də 7-ci sırada bərqərar olan Finlandiya son iyirmi ildə az əmək haqqı alan və təbii qaynaqlara bağlı bir ölkə olmayaraq əhəmiyyətli bir böyümə əldə etdi. Aparıcı sənaye dövlətlərindən biri oldu. Tərəqqi əsasən iki sahənin inkişafı ilə əlaqələndirilib: meşə sənayesi və informasiya-kommunikasiya texnologiyaları. Finlandiya hökumətinin yenilik sisteminə əhəmiyyətli sərmayə qoyuluşu ilə yanaşı, özəl sektor və əlverişli bazar şərtləri də iqtisadiyyatın dəyişdirilməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır. İndi "bilik iqtisadiyyatı"nın çiçəklənməsinin ikinci on ilində Finlandiya tədqiqatçılarda nikbinlik ruhlandırmağa davam edir. Ölkənin təhsil sistemi dünyanın ən yaxşılarından biri kimi tanınır. Yaxşı (və o qədər də yaxşı olmayan) işçilər digər ölkələrdəki həmkarlarından xeyli yüksək maaş alır. Finlandiya da ÜDM-in əhəmiyyətli bir hissəsini tədqiqat maliyyəsinə ayıran az sayda ölkə arasındadır. Fin yenilik sisteminin yaradılması iki mərhələyə bölünə bilər (Ekici, K.M., 2016: s.96):

- İqtisadi sistemin hələlik iqtisadiyyatda əhəmiyyətli rol oynamayan əsas təşkilati elementlərinin yaradılması;
- Böhran anında yenilik sisteminin həqiqi istifadəyə verilməsi.

Finlandiyada müasir innovasiya sisteminin təməli 50-60-cı illərdə formalaşmağa başladı. Uzun müddət ölkə hökuməti regional iqtisadi proqramları təşviq etmişdi, lakin bu cür siyasətlər yüksək texnoloji tədqiqatlardan və inkişaflardan daha çox istehsala yönəldilirdi. Həmin dövrlərdə prioritetlər siyahısında texnoloji inkişaf yüksək deyildi və təşəbbüslər geniş bir yenilik sistemində təqib edilməmişdi. Eyni zamanda, regional hökumətlər yenilik və iqtisadi fürsət arasındakı əlaqəni qəbul etməyə və bilik iqtisadiyyatının - universitetlər və politexnikanın əsaslarını yaratmağa başladılar. Bəzi təhsil müəssisələri sıfırdan yaradıldı, bəziləri isə əvvəlcə Helsinki-də yerləşən daha böyük qurumların filialları idi və zaman keçdikcə müstəqil oldular. Bu tədbirlər milli siyasətlərin yerli təşəbbüslərlə daha da birləşdirilməsinin təməlini qoydu.

Dövlət səviyyəsində elm və təhsilə çox diqqət yetirildi. Yerli və regional hökumətlər uzun bir müddət ərzində təhsilə əsaslanan regional inkişaf siyasətini davam etdirdilər. 1960-cı illərdə və 1970-ci illərin birinci yarısında Tampere-də bir təlim və tədqiqat mərkəzi inşa edildi. 1965-ci ildə, yeddi il sonra müstəqil Tampere Texnologiya Universitetinə çevrilən bu şəhərdə Helsinki Texnologiya İnstitutunun filialı açıldı. 1970-ci illərdə Finlandiya hökuməti, Tampere-də Finlandiya Texniki Araşdırmalar Mərkəzinin (VTT) bir şöbəsini açdı, bu da əvvəllər qeyd edildiyi kimi, indi müqaviləli bir araşdırma təşkilatıdır.

Federal hökumət ayrıca böyük şəhərlər və əyalətlər arasındakı yenilik və iqtisadi inkişaf fərqi də diqqət çəkdi. Əlbəttə ki, ən azı məşğulluq və əmək haqqı kimi göstəricilərdə özünü göstərən bu fərq aradan qaldırılmalı idi. Finlandiya iqtisadiyyatının bərpasına kömək edən siyasətlər tamamilə bazar dalğalanmalarına cavab deyildi. Bu siyasətə əsasən elm və texnologiyaya investisiya qoyuluşu, maddi varlıqlara xərclənən xərclərdən üstün tutulurdu. Araşdırma və İnkişaf (Ar&İ) xərcləri ÜDM-in 3% -dən çox üstündə qalır və bu da Finlandiyanı dünyanın lider rəqəminə çevirir. 1988-ci ildə yeni bir regional siyasət qanunu, ölkənin bəzi bölgələrində müəyyən sənaye sahələrinin cəmləşməməsi üçün bölgələrin bərabər inkişafını vurğuladı (Çeliktaş, H., 2018: s.78).

İsrail (Qİİ 2020: 53.55 bal, 13 sıra), 1948-ci ildə qurulduğu gündən bəri ölkənin iqtisadi inkişafının kifayət qədər sürətli bir tempinə, davamlı olaraq artan təhsil və sahibkarlıq səviyyəsinə sahibdir. Son global iqtisadi böhran zamanı ölkə nisbi dayanıqlıq nümayiş etdirmişdir. İsrail tədqiqat və inkişaf sahəsində dünya liderlərindən birinə çevrilmişdir. Düşmən ölkələrlə qonşu olmasına baxmayaraq hər zaman özünəməxsus təşəbbüskar və texnologiyaya əsaslanan bir mədəniyyət yaradır. Mütəxəssislərin fikrincə, şübhəsiz iqtisadi uğuru təyin edən əsas səbəblər bunlardır:

- Milli təhlükəsizlik üçün davamlı təhdid;
- Dünya səviyyəsində elmin və texnoloji nailiyyətlərin inkişafına kömək edən uzunmüddətli strateji hədəflərin olması;
- Cəmiyyətin elmi və texnoloji təhsili;
- Sosial və maliyyə dəstəyinin mövcudluğu
- Sahibkarlıq və perspektivli texnologiyaların inkişafı üçün mühüm əsas;
- Dünya bazarları, böyük elmi tələb edən şirkətlərin texnoloji ehtiyacları barədə məlumat;
- Diasporanın bir hissəsini öz ölkələrində özünü həyata keçirmək üçün iqtisadi imkanlarla təmin edərək israilə qayıtmaq (oxşar proqram bu gün rusiyada həyata keçirilir);
- İsrail hökuməti mövcud elmi təşkilatlarda islahatlar aparmağa çalışmırdı; bunun əvəzinə yeni yaranmaqda olan strukturlar üçün bir neçə inkişaf dövrü ərzində yeni siyasət və proqramlar hazırlayırdı;
- Baş Elm Adamı şurası, sənayenin maraqlarına cavab verən çevik, qəbuledici bir mühit yarada bildi.

Bu gün İsrail mikroelektronika, genişzolaqlı şəhər şəbəkələri, şəbəkə cihazları, marşrutlaşdırıcılar, IP üzərindən məlumat ötürülməsi, proqram təminatı, mobil texnologiyalar və s. sahələrdə tanınmış bir dünya lideridir. Üstəlik, İsrail dünyada (dövlət qurulduğu gündən bəri) davamlı iqtisadi böyümənin ən yüksək nisbətlərindən birinə sahibdir. Dövlətdən maliyyələşən müdafiə proqramları və

qurumları sayəsində hökumət yüksək səviyyəli mütəxəssisləri daxili bazara cəlb etməyi bacarır. Üstəlik İsrailin ali təhsil müəssisələri və qarışıq elmi, sənaye və təhsil müəssisələri tələb olunan sahələrdə mütəxəssislərin hazırlanmasına öz töhfələrini verdilər. İnkişaf etməkdə olan siyasət və təşəbbüskarlıq mədəniyyəti, ən vacib cəhətlərindən biri də İsrailin kapital bazarının inkişafıdır, misilsiz şəkildə yüksək texnoloji müəssisələrə dəstək məqsədi daşıyır. Bütün bunlar iqtisadi uğurun ən vacib komponenti idi (Çavuşoğlu, D., 2007: s.69).

ABŞ-dakı yenilikçi inkişaf təcrübəsi, son zamanlar iqtisadiyyatda baş verən mənfəət inkişafına baxmayaraq, ən diqqətlə nəzərdən keçirilməyə layiqdir. Buna görə də ABŞ 2020-ci il Qlobal İnnovasiya İndeksində 60.56 bal ilə ilk üçlüyə daxil olmuşdur. ABŞ-ın elm, ən müasir mal və xidmətlərin yaradılması və istehsalı sahəsindəki uğurları danılmazdır. Bu dövlətin yenilikçi infrastrukturunun kifayət qədər uzun bir inkişaf dövrü və təhlil üçün mövcud olan çox sayda məlumat nəzərə alınaraq, bu məqalədə yalnız əsas islahatlar və əldə olunan nəticələr sadalanmışdır. ABŞ-ın yenilikçi inkişafı, bir çoxlarının inandığı kimi, Silikon Vadisinin yaradılması ilə deyil, daha əvvəl 18-ci əsrdə ilk intellektual elitanın böyüməsi və yeniliklərin inkişafı üçün zəmin yaratmağa imkan verən ilk universitetlərin yaradılması ilə başladı. Əvvəlcə rəqabət aparan ABŞ daxili bazarı, immiqrasiyaya əsaslanan bir millətin müxtəlifliyi ilə birlikdə iqtisadi müvəffəqiyyətin əldə edilməsində və xüsusən də texnologiyanın ticarət olunan məhsul və xidmətlərə çevrilməsində əsas rol oynadı. 1970-ci il və 1980-ci illərin əvvəllərində ABŞ firmalarının bazar payının azalması və əhəmiyyətli dərəcədə işsizlik səviyyəsi yalnız başda Yaponiya və Almaniyadakı xarici çoxmillətli şirkətlərin sürətli böyüməsi deyil, həm də bu dövlətlərin təcavüzkar ticarət və istehsal siyasətləri səbəb oldu. Qəbul olunan rəqabət qabiliyyətinə dair cavabların bir hissəsi yeni biliklərin yayılmasını stimullaşdıraraq federal maliyyədən daha yaxşı istifadə etməyə çalışmaqdır. Federal hökumət universitetlər və federal laboratoriyalar üçün araşdırma maliyyəsinə milyardlarla dollar xərclədiyi halda, tənqidçilər yeni texnologiyaların ya rəfdə olduğunu və ya bir çox bürokratik gecikmə ilə köçürüldüyünə diqqət çəkdilər (Ayyıldız, C., 2012: s.52).

1982-ci ildə Konqres kiçik yüksək texnoloji müəssisələri və bir sıra digər dövlət hədəflərini dəstəkləmək üçün Kiçik Biznes İnnovasiya İnkişaf Qanunu qəbul etdi. Bu Qanun texnoloji yeniliyi stimullaşdırmaq, federal hökumətin araşdırma ehtiyaclarını ödəmək üçün kiçik müəssisələrdən istifadə etmək, azlıqların və imkansız şəxslərin texnoloji yeniliklərdə iştirakını təşviq etmək və stimullaşdırmaq və özəl sektordakı federal tədqiqat fəaliyyətlərindən gələn yeniliklərin kommersiyalaşdırılmasını artırmaq üçün Kiçik Biznes İnnovasiya Tədqiqat Proqramını (KBİT) başlatdı.

ABŞ akademik və işgüzar dairələri də yeni bir siyasi strategiyanın hazırlanmasında fəal iştirakçılardır. Onlar 2007-ci ildə texnologiya, təhsil və elm mükəmməlliyini təbliğ etmək üçün fürsətlər yaratmağa çalışmışdır.

NASDAQ rabitə sisteminin formalaşması və inkişafı Silikon Vadisində sahibkarlıq mədəniyyətinin yaranmasında da böyük rol oynamışdır. NASDAQ dünyanın ilk elektron ticarət bazarı olaraq fond birjası iştirakçılarının özünütənzimləmə təşkilatı NASD tərəfindən təsis edilmişdir və özlüyündə yenilikçi bir başlanğıc idi. New York Fond Birjası (NYFB) bir çox simvolik Amerika şirkətlərindən meydana gəldiyi halda, NASDAQ əvvəlcə yüksək texnoloji şirkətlərə yönəlmiş birjadan kənar bazar idi və daha sürətli ticarət, aşağı giriş xərcləri və əməliyyatların asanlığı sayəsində birja iştirakçılarının gözündə misilsiz bir üstünlüyə sahib idi. Nəticədə, NASDAQ birjasındakı şirkətlər riskli kapital şirkətlərinə lazımi vaxtda investisiyalardan çıxmaq, qazanclarını düzəltmək və yeni nəsillə startaplara yatırmaq üçün lazımi fürsətlər verdi (Akyos, M., 2014: s.147).

ABŞ universitetləri yenilik sistemlərinin inkişafında mühüm rol oynayır. Buna görə alimlərin təşəbbüskarlıq təşəbbüslərinin inkişafına böyük diqqət yetirildi. Məsələn, Bostonda aparıcı universitetlərin iştirakı ilə elmi inkişafın iqtisadiyyata gətirilməsinə yönəlmiş bir sıra proqramlar həyata keçirildi: Lisenziyalaşdırma və Texnologiyalar Transferi Bürosu yaradıldı (şirkətlərin formalaşması və faiz əvəzinə onların nizamnamə kapitalında iştirak üçün alimlərin patentlərinə xarici fondların cəlb edilməsi strategiyası tətbiq edildi və tətbiq edildi), aparıcı universitetlərin məzunları tərəfindən yaradılan Sahibkarlıq Forumu təşkil edildi (sahibkarlıq

sahəsində geniş təhsil proqramları təqdim edən yüksək texnologiyalar sahəsində sahibkarlar arasındakı əlaqələri asanlaşdırır; hal-hazırda Forumun dünyada 24 filialı var, 2010-cu ilin iyun ayında Rusiyada da yaradılıb), sahibkarlığın inkişafı proqramlarında 30-a yaxın yeni kursun və tələbə təşəbbüskarlığı klublarının yaradılmasını asanlaşdıran xüsusi sahibkarlıq mərkəzləri yaradıldı. 2000-ci ildə, yeni bir layihəyə başlamaq istəyən hər kəsə dəstək olmaq üçün Venture Mentoring Service yaradılmışdır. 2009-cu ilədək bu xidmət sayəsində 88 şirkət yaradılmışdır.

İsrail və Finlandiyadan fərqli olaraq, Rusiya Sovet İttifaqı dövründə yaradılan və Sovet İttifaqının dağılmasından sonrakı iyirmi il ərzində qismən çevrilməyə məruz qalan güclü təhsili və inkişaf etmiş elmi qurumları ilə bir yenilik siyasəti hazırlamağa və həyata keçirməyə başlayır. Potensial olaraq böyük bir daxili bazarın olması bizi ABŞ-a daha da yaxınlaşdırır (Küsbeci, P., 2013: s.88).

Bu gün Rusiya Federasiyası Hökuməti (Qİİ 2020: 35.63 bal, 47 sıra), bu və ya digər dərəcədə təsirli yenilikçi inkişafa kömək edən yenilikçi bir iqtisadiyyatın inkişafı üçün müxtəlif nazirliklər və idarələr tərəfindən həyata keçirilən praktik tədbirlər həyata keçirir. Son on ildə Rusiya rəhbərliyi yeni təşəbbüsləri dəstəkləmək üçün yeni infrastruktur qurmaq üçün bir sıra institusional tədbirlər qəbul etdi. Bu infraqurum biznes inkubatorları və texnoparklar daxildir. Bu anda Rusiyada bir sıra xüsusi qurumlar yaradıldı, bunlar arasında: sənaye - Tatarıstan Respublikası, Lipetsk bölgəsi; texniki və yenilikçi layihələr - Sankt-Peterburq, Zelenograd, Dubna və Tomsk. Bu qurumlar startaplar yaratmaqda çox məhdud uğurlara imza atdılar. Bunun səbəbi, quruma daxil olma prosedurunun mürəkkəbliyi, kifayət qədər əlverişsiz daxili prosedurlar və zona dövlət rəhbərliyi qarşısında qurum sistemi daxilində qoyulmuş investisiyaların qorunmamasıdır. Nəticədə, qurumlar sənaye və montaj istehsalını və bəzi hallarda böyük rus şirkətlərinin köməkçi texnoloji bölmələrini dəstəkləməkdə daha böyük uğurlar əldə etdilər.

2.2. İnnovasiyanın qiymətləndirmə yolları

İnnovativ layihələrin effektivliyini müəyyənləşdirmək üçün mənfəət, səhmdar kapitalından istifadənin məqsəduyğunluğu (bu göstərici bir layihəyə investisiya

qoyulmasına qərar verərkən böyük əhəmiyyət daşıyır), texniki və təşkilati səviyyə, istehsal resurslarından istifadənin səmərəliliyi, maya dəyəri, istehsal həcmi və onun yolları kimi göstəricilərə əsaslanmaq olar. Təqdim olunan göstəricilərin hər biri ayrı-ayrılıqda layihənin (iqtisadi, elmi-texniki, sosial və ekoloji) bir istiqamətinə aid edilə bilər və yenilikçi bir layihənin həyata keçirilməsi üçün müxtəlif variantlar altında ətraf mühitin daxili və xarici vəziyyətinin tarazlığını qorumaq üçün də istifadə edilə bilər.

Bazar qanunlarının işinə görə obyektiv reallıq, istehsal və dövriyyənin bütün mərhələlərində rəqabətin davamlı artmasına səbəb olur. Belə bir çətin şəraitdə yaşamaq üçün bir müəssisə rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün daim qayğı göstərməlidir. Bir müəssisənin kompleks sistemlər sinfinə aid olduğu və bu səbəbdən xas xüsusiyyətlərə sahib olduğu ümumiyyətlə qəbul edilir. Müasir elm sistemlərin mövcudluğunun vazgeçilməz bir şərtinin onların inkişafı olduğunu təsbit etdi. Bir müəssisənin inkişafı və dinamik xarici mühitlə davamlı qarşılıqlı əlaqə şəraitində rəqabət qabiliyyətinin artırılması və ya ən azı lazımi səviyyədə saxlanması aktiv yenilik sayəsində mümkündür.

Aktiv yenilikçi fəaliyyət şirkətə müəyyən bir müddət ərzində bazarda lider mövqe tutmağa və müvafiq mənfəət əldə etməyə imkan verir. Eyni zamanda, innovativ fəaliyyətlə məşğul olan bir müəssisə, yeniliklərin stoxastik təbiəti ilə müəyyən edilən əhəmiyyətli bir risklə qarşılaşır. Çox vaxt böyük elmi və texniki layihələrə müxtəlif qaynaqlı investisiyalar özünü doğrultmur və əhəmiyyətsiz görünən fikir və inkişaf daha sonra inqilabi, yüksək gəlir gətirən yeniliklərə səbəb olur.

İnnovasiya proseslərinin idarə olunması yeniliklə əlaqəli risk dərəcəsini azaltmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. İnnovasiya proseslərinin idarəedilməsi bir sıra mərhələlərdən ibarətdir ki, bunların da mərkəzi yenilikçi bir layihənin seçilməsi və həyata keçirilməsi ilə bağlı idarəetmə qərarı verir.

İdarəetmə obyektini haqqında etibarlı və tam məlumat olmadan idarəetmə qərarının qəbulu qeyri-mümkündür. Müəssisənin inkişaf strategiyasının tərfi və cari rəhbərlik yeniliklərin həyata keçirilməsi üçün zəruri şərt olan müəssisənin innovativ

potensialının (İP) ölçüsü və strukturu ilə sıx bağlıdır. Ölçüsü və keyfiyyət tərkibi baxımından əhəmiyyətli olan yenilikçi potensial şirkətin rəqabət qabiliyyətinin artmasında mühüm amildir. Mövcud vəziyyətin düzgün qiymətləndirilməsi və rəqabət üstünlüyünün axtarışı üçün müəssisənin mövcud innovasiya potensialını təhlil etməsi və istifadəsinin səmərəliliyinin artırılması üçün ehtiyatları müəyyənləşdirməsi lazımdır.

Yenilikçi bir layihənin səmərəliliyinin əsas göstəriciləri olaraq, Metodiki Təvsiyələr aşağıdakıları müəyyənləşdirir (Atakişiyev M.C., Süleymanov Q.S., Abdullayev F.F., 2018: s.136):

- Projekt iştirakçıları üçün maliyyə təsirləri nəzərə alınmaqla maliyyə (kommersiya) səmərəliliyi;
- Bütün dövrlərdə büdcələr üçün maliyyə təsirləri nəzərə alınmaqla büdcə səmərəliliyi;
- Projekt iştirakçılarının birbaşa maliyyə maraqlarından kənara çıxan və dəyər ifadəsinə imkan verən xərclər və nəticələr nəzərə alınmaqla milli iqtisadi iqtisadi səmərəlilik.

Qarşıya qoyulmuş hədəflərə tam nail olunduqda və kəmiyyət iqtisadi göstəriciləri planlaşdırılanlara uyğun olduqda layihə təsirli sayılır. İnvestisiyaların effektivliyini qiymətləndirmək üçün istifadə olunan metodlar toplusunu iki qrupa bölmək olar: dinamik (zaman amili nəzərə alınmaqla) və statik (mühasibat). Statik metodlardan ən əsası, müəyyən bir layihənin likvidliyini göstərən "geri ödəmə müddəti" dir. Statik metodların dezavantajı vaxt amilini nəzərə almamalarıdır. Zaman amilini nəzərə alan dinamik metodlar investisiyaların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə ən müasir yanaşmaları əks etdirir və inkişaf etmiş ölkələrdə iri və orta müəssisələrin təcrübəsində üstünlük təşkil edir. Rusiyanın iqtisadi praktikasında bu metodların istifadəsi də inflyasiyanın yüksək olması ilə əlaqədardır. Bir investisiya layihəsinin icrası ilə əlaqəli cari dəyəri (yəni endirim) müəyyənləşdirməyə əsaslandığından dinamik metodlara tez-tez endirim metodları deyilir. Bunu edərkən aşağıdakı fərziyyələr irəli sürülür (Balayev R.Ə., 2017: s.290):

- Layihənin hər dövrünün sonunda (başlanğıcda) olan pul axınları məlumdur;
- Faiz dərəcəsi (endirim dərəcəsi) şəklində ifadə edilən və bu layihəyə vəsait qoyula bilən bir smeta müəyyən edilmişdir.

Belə bir qiymətləndirmədən ümumiyyətlə istifadə olunur:

- Müəssisə üçün kapitalın orta və ya marjinal dəyəri;
- Uzunmüddətli kreditlərin faiz dərəcələri;
- Qoyulmuş vəsaitin tələb olunan gəlir dərəcəsi və s.

İnflyasiya və risk qiymətləndirmənin dəyərinə təsir edən mühüm amillərdir.

Beləliklə, mühasibat qiymətləndirmələrinə əsaslanan (endirim olmadan) layihənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi metodları geri ödəmə müddəti, investisiya səmərəliliyi əmsalı (orta gəlirlilik dərəcəsi) və borc örtük əmsalıdır. Güzəştli layihə performans qiymətləndirmə metodlarına mənfəət indeksi, xalis cari dəyər və daxili gəlirlilik dərəcəsi daxildir.

Müasir innovasiya idarəçiliyi nəzəriyyəsində və praktikasında yeniliklərin effektivliyini qiymətləndirmək üçün vahid bir konsepsiya yoxdur. Səbəb, gəlirliliyə əsaslanan vahid ümumi qəbul edilmiş qiymətləndirmə sisteminin inkişaf etdirildiyi yenilikçi layihələrlə investisiya layihələri arasındakı əsas fərkdir. Birincisi, bir çox yeniliyin gəlirliliyi strateji xarakter daşıyır. İkincisi, innovasiya fəaliyyəti qeyri-müəyyənlik və artan risk şəraitində həyata keçirilir, çünki bir layihənin hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesi olduqca uzun və xarici mühit çox tez dəyişir. Buna görə mütəxəssislərin ilkin mərhələdə bir yeniliyin son nəticəsini proqnozlaşdırması və qiymətləndirməsi çətinidir. Mürəkkəb və sisteməlik təhlildən istifadə, yenilikçi layihələrin effektivliyini qiymətləndirmək üçün iki tamamlayıcı yanaşmanı ayırmağa imkan verir: keyfiyyət və kəmiyyət (Həsənov R.T., Hüseynov A.F., Qasımov Ə.Ə., 2011: s.15-22).

Yerli elm də daxil olmaqla dünya elmi, biliklərin müxtəlif sahələrində istifadə olunan, bütün siniflərin sistemlərini təhlil edən və çoxsaylı məqsədlərə xidmət edən geniş qiymətləndirmə prosedurlarına malikdir. Ancaq bu müxtəlifliyə baxmayaraq, bir müəssisənin IP-nin qiymətləndirilməsi üçün xüsusi metodların olmaması ilə

ortaya çıxan müəyyən bir boşluq var. Fikrimizcə, bu dissertasiya araşdırması çərçivəsində mövcud inkişafı mümkün qədər təhlil etmək və müəssisənin innovativ potensialını qiymətləndirmək üçün elementlərindən uyğun formada istifadə etmək məsləhətdir. Bu tapşırıq bütün mürəkkəbliyi və zəhmətkeşliyi ilə bir müəssisənin IP-nin qiymətləndirilməsi üçün etibarlı metodların inkişafı üçün ilkin şərtidir. Həqiqi şəraitdə metodların seçilməsini asanlaşdırmaq üçün onları qruplara (siniflərə) bölmək və innovasiya potensialı kimi kompleks bir sistem nümayiş etdirərkən istifadə üçün tövsiyələr hazırlamaq lazımdır. Belə bir problemi həll etmək üçün hər hansı bir mövzu sahəsinin sistematik təsvirinə imkan verən təsnifçilər istifadə olunur.

Innovativ potensialın tərkib hissələrini qiymətləndirmək üçün müxtəlif metodların təsnifatları mövcuddur. Ümumiyyətlə, ortaq xüsusiyyətlərə malikdirlər, eyni zamanda bəzi fərqlər də var.

Keyfiyyətli (hədəf) yanaşma, layihənin effektivliyini qarşıya qoyulmuş hədəflərə maksimum uyğunluğu baxımından qiymətləndirməyə yönəlmişdir. Beləliklə, yeniliyin uzunmüddətli bazar üstünlükləri əldə etməsi baxımından strateji effektivliyi qiymətləndirilir. Bu metod liderin gələcək bazar vəziyyətlərini qabaqcadan görmə və proqnozlaşdırma, şirkətin gələcək rəqabət qabiliyyətinin amillərini müəyyənləşdirmək, əldə edilə bilən hədəflər təyin etmək və onlara çatmağın yeni yollarını tapmaq bacarığına əsaslanır.

Məhdud daxili mənbələr və yenilikçi layihələrin icrası üçün maliyyə mənbələri tapmaq ehtiyacı olduğundan, onların effektivliyini qiymətləndirmək üçün kəmiyyət metodlarından istifadə etmək məqsədəuyğundur. Yenilikçi layihələrin qiymətləndirilməsinin kəmiyyət və ya bahalı metodu, layihənin gəlirliliyi ilə əlaqələndirilir. Üç növ qiymətləndirmədən istifadə etmək mümkündür:

- Layihənin mütləq gəlirliliyi;
- Tamamilə müqayisəli gəlirlilik;
- Müqayisəli qiymətləndirmə.

Layihələrin effektivliyini qiymətləndirmək üçün yuxarıda göstərilən metodlardan hər biri müxtəlif vaxtlarda çəkilən xərcləri müqayisə edilə bilən

dəyərlərə gətirməyə əsaslanır. Etibarlılığı beynəlxalq maliyyə və iqtisadi təcrübə ilə təsdiqlənən göstəricilər sistemindən istifadə olunur.

Vahid qiymətləndirmə sisteminin olmamasına baxmayaraq layihənin məqsədəuyğun və təsirli sayıldığı ümumi şərtləri formalaşdırmaq mümkündür (Qasimov F.H., Nəcəfov Z.M., Hüseynova A.D, 2015: s.110):

- Layihədən əldə olunan xalis mənfəət, bank depozitinə vəsait yerləşdirməkdən əldə olunan xalis mənfəətdən çoxdur;
- İnvestisiya gəliri inflyasiya səviyyəsindən yüksəkdir;
- Zaman amili nəzərə alınmaqla layihənin gəlirliliyi alternativ layihələrin gəlirliliyindən yüksəkdir;
- Layihələr başa çatdıqdan sonra aktivlərin gəliri artır;
- Projekt müəssisənin ümumi strategiyasına uyğundur.

Layihənin icrası zamanı innovasiya riski aşağıdakı şərtlərdə yarana bilər:

- Məhsula gələcək tələbin potensial səhv qiymətləndirilməsi;
- Köhnəlmiş avadanlıqların istifadəsi səbəbindən yenilikçi məhsulun müəyyən bir keyfiyyət səviyyəsinə uyğunsuzluq.

Beləliklə, yeniliyin təşkili üçün təbii və ən perspektivli bir forma olan yenilikçi bir layihə, yenilikçi layihələrin risklərini azaltmaq üçün effektivliyin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırma vasitələrinin konkret metodlarının hazırlanmasını əhatə edir. İnnovasiyaya qoyulan investisiyanı qiymətləndirmək üçün uyğun olan investisiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi metodlarının yuxarıdakı icmalı dinamik metodların prioritet istifadəsi barədə nəticəyə gəlməyimizə imkan verir. Bu vəziyyətdə istifadə edilən təxmin edilən göstəricilərdəki müəyyən qüsurlara baxmayaraq, bu metodlar yenilikçi layihələrin xüsusiyyətlərini daha çox nəzərə almağa imkan verir: yüksək risk səviyyəsi, bu cür layihələrin uzun ömür dövrü, investisiyaların zamanla paylanması ehtimalı və s. Ancaq öz-özlüyündə bu metod və sadalanan digərləri layihənin qəbulu üçün kifayət deyil.

Beləliklə, bu anda yenilikçi inkişaf nəzəriyyəsi və praktikasında yenilikçi bir inkişaf yolunda Azərbaycan iqtisadiyyatının formalaşmasına mane olan yenilikçi

layihələrin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün vahid metodologiya mövcud deyil. Yenilikçi layihələrin təhlili metodlarının hər biri hesablama dövrünün yalnız bəzi xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirməyə, vacib məqamları və detalları tapmağa imkan verir. Buna görə də nəzərdən keçirilən layihənin hərtərəfli qiymətləndirilməsi üçün bütün bu metodlardan bir yerdə istifadə etmək lazımdır.

Kadr ehtiyatı və ya şəxsi transferlər (vəzifə rütbəsinin aşağı salınması, işdən çıxarılma, transfer) planlanarkən inzibati qərarların qəbul edilməsi üçün inzibati məqsədlər üçün aparılan qiymətləndirmə lazımdır. Qiymətləndirmələr insanların öz işlərinin səviyyəsindən xəbərdar olmaları və özlərinə kənardan baxa bilmələri üçün məlumatlandırma məqsədlidir. Kadrların qiymətləndirilməsinin motivasiya məqsədləri, işçilərin motivasiya (maddi, mənəvi, hökmranlıq, məcbur etmə) davranış metodlarını düzgün müəyyənləşdirməkdir. Məqsədlərə görə təsnifatla yanaşı müəlliflər işarələri vurğulamadan metodları aşağıdakı kimi təsnif edirlər:

- Proqnoz;
- Praktiki;
- Təqlid.

Proqnozlaşdırıcı metod fərdi məlumatların, xüsusiyyətlərin, tövsiyələrin, işçi qüvvəsi üzvlərinin, yuxarı menecerlərin fikirlərinin istifadəsinə əsaslanır. Praktiki metod işçinin fəaliyyətinin nəticələrini qiymətləndirməyə imkan verən müəyyən bir iş yerində yoxlanılmasını əhatə edir. Metodu tətbiq etmək üçün işçilərin sınaq hərəkətlərindən istifadə olunur. Təqlid üsulu, konkret bir vəziyyətin həllini ehtiva edən təqlid probleminin həllinə əsaslanan mövzunun iş və şəxsi keyfiyyətlərinin ekspert qiymətləndirməsindən ibarətdir. Bizə elə gəlir ki, bu təsnifat daha çox mütəxəssis metodlarına təsir göstərir və kəmiyyət analiz metodlarına daha az əhəmiyyət verir.

Ümumiyyətlə, mövcud elmi-texniki potensialın qiymətləndirmələri və müxtəlif mütəxəssislər tərəfindən istifadə olunan elmi-texniki fəaliyyətin qiymətləndirmələri təsnif edilə bilər:

- İdarəetmə səviyyəsinə görə: dövlətlərarası, dövlət, regional, sahə (şöbə), təşkilat, elmi vahid (ilkin tədqiqat) komanda;

- İdarəetmə funksiyaları ilə əlaqəli: direktiv qiymətləndirmələr, fond formalaşdırma, hesablama, uçot, planlaşdırma və planın həyata keçirilməsinin qiymətləndirmələri;
- Səmərəlilik amilləri üzrə: resurs məsrəflərinin istifadəsinin elmi-texniki səviyyəsini və səmərəliliyini əks etdirən təxminlər, mənbələrin keyfiyyətini qiymətləndirmək, elmi işin intensivliyini qiymətləndirmək, iqtisadi, sosial və elmi-texniki səmərəliliyi qiymətləndirmək, elmi işin qayıdışını və səmərəliliyini qiymətləndirmək;
- Göstəricilərin növünə görə: kəmiyyət və keyfiyyət;
- İstifadə olunan sayğacların təbiətinə görə: təbii, maya, əmək, mütləq, nisbi;
- Məlumat əldə etmək üsulu ilə: obyektiv (statistik, mühasibat və digər sənədlərdən alınan məlumatlar əsasında), subyektiv (ekspert);
- Hesablama metodları ilə: irəli və geri;
- Vaxt parametrini nəzərə almaq üçün: statik və dinamik, təhlildə istifadə olunan təxminlər, proqnoz;
- Ümumiləşdirmə dərəcəsinə görə: tək və kompleks (qrup, ümumiləşdirilmiş, ayrılmaz);
- Təyinatla - mühasibat və hesabat və hədəf (problem yönümlü).

III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA İNNOVASIYA FƏALİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

3.1. Biznesdə innovasiyaların inkişaflarının əsas istiqamətləri

Müasir iqtisadiyyat, elmi və texnoloji tərəqqinin nailiyyətlərinə əsaslanan mütərəqqi dəyişiklikləri həyata keçirmə qabiliyyətinə görə iqtisadi subyektlərin səmərəli fəaliyyətinə nail olmaq üçün yenilikçi bir inkişaf yoluna yönəlmişdir. İnnovasiyaların iqtisadi həyata tətbiqi istehsal olunan malların rəqabət qabiliyyətini artırmağın, iqtisadi inkişafın yüksək templərini və gəlirlilik səviyyəsini qorumağın yeganə yolu hesab olunur.

İqtisadiyyatın iqtisadi inkişafın xammal modelindən yenilikçi modelə keçməsi yalnız yenilikçi strategiyaların həyata keçirilməsi əsasında mümkündür. Biliklərə əsaslanan, iqtisadi quruluşu yüksək texnologiyalı sənayelərin xeyrinə dəyişməyə, insan kapitalını artırmağa əsaslanan sənaye müəssisələrinin inkişafının innovativ yolu obyektiv olaraq müasir iqtisadiyyatda yeganə inkişaf yoluna çevrilir. İnnovativ texnologiyalar tədricən və sədaqətlə vətəndaşların ictimai həyatının bütün sahələrinə daxil olur və dövlətin, əhalisinin gələcək mövcudluğunun vacib elementi, ölkənin və ayrı bir bölgənin iqtisadiyyatının inkişafı üçün vacib bir vasitə olur. Uzunmüddətli sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyası (2020-ci ilə qədər) bütövlükdə dövlətin, eləcə də bölgələrinin yenilikçi, sosial yönümlü inkişaf modelinə keçid prosesini müəyyənləşdirir.

Müasir dünyada ölkənin iqtisadi inkişafını təyin edən amillər və mənbələrin rolunda ciddi dəyişikliklər baş verir. İqtisadi artımı müəyyənləşdirən ənənəvi ehtiyatların tükənməsinin qarşısının alınması üçün innovativ proseslərin, elmi biliklərin, yeni texnologiyaların və bunun nəticəsində yeni mal və xidmətlər sisteminin formalaşması və inkişafı tələb olunur. İnnovasiya yaxın gələcəkdə inkişafın prioritet sahəsi olaraq ölkələrin müasir iqtisadiyyatının ayrılmaz bir hissəsinə çevriləcəkdir (Şahbazov K.A., Məmmədov M.H., 2007: s.11).

Bölgənin ən dinamik inkişaf edən ölkəsi olan müasir Azərbaycanın innovativ fəaliyyətin inkişafına diqqət artır. Bu gün dünya bazarlarında neftin qiyməti

düşükdə, ölkə iqtisadiyyatının neft ixracından asılılığının azaldılması məsələsi aktuallaşır. Ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunun dayanıqlı inkişafı, Azərbaycan iqtisadiyyatının alternativ inkişaf mənbələrinin yaradılması, xarici investorların yerli bazarların investisiya cəlbediciliyinin artırılması məqsədi ilə informasiya texnologiyaları sektorunun inkişafını təmin etmək, innovasiya mərkəzləri, texnoloji komplekslər, texnoparklar və biznes inkubatorları kimi innovativ strukturların şəbəkəsini yaratmaq, sonrakı fəaliyyətlərində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi məqsədləri dövlət tərəfindən gerçəkləşdirilməkdədir.

“Azərbaycan - 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında deyilir: “İnnovasiyanın genişlənməsi uzunmüddətli dayanıqlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi, bilik iqtisadiyyatının formalaşdırılması, elmi cəhətdən intensiv texnologiyaların və məhsulların (iş, xidmətlər) yaradılması sürətləndirilməsinin əsas istiqamətlərindən biri olacaqdır. Bu baxımdan elmin inkişafına ölkəmizdəki tarixi və dünyadakı meyillər əsasında prioritet veriləcək və mütərəqqi dünya elminə effektiv integrasiya prosesi davam edəcəkdir. Elmi infrastruktur yaxşılaşdırılacaq, elmin maddi-texniki bazası modernləşdiriləcək və bu sahədəki informasiya dəstəyi sistemlərinin elektron formaya keçidi təmin ediləcəkdir”.

Konsepsiyada yaxın gələcəkdə ölkənin dayanıqlı inkişafını təmin etmək üçün əsas vəzifələrdən biri elm, təhsil və istehsal arasındakı əlaqələrin möhkəmləndirilməsi, bu prosesin idarə olunması və innovasiya mexanizmlərinin inkişafıdır. İnnovativ iqtisadiyyat təhsilin yüksək səviyyəli inkişaf səviyyəsini və tədqiqat və inkişaf sahəsində yaxşılaşdırılmasını təmin edən yüksək keyfiyyətli insan kapitalının istehsalına əsaslanır. Bu prosesin nəticəsi ənənəvi maddi və təbii kapitalın insan kapitalı ilə əvəz edilməsidir. Bu əvəzetmə iqtisadiyyatın innovativ istiqamətinin müəyyənləşdirən xüsusiyyətidir.

Cədvəl 5: İnnovasiyalara mane olan amilləri əsas və ya həlledici hesab edən müəssisələrin sayı

İllər	2015	2016	2017	2018	2019
İqtisadi amillər					
Öz pul vəsaitinin kifayət qədər olmaması	16	24	20	22	23
Dövlət tərəfindən maliyyə yadımının olmaması	5	8	14	11	15
Təzə məhsullara ödəniş qabiliyyətli tələbatın aşağı olması	2	3	9	5	6
Yenilikliklərin dəyərinin yüksək olması	9	11	8	13	19
Yüksək iqtisadi risk	7	6	12	11	16
Təzə məhsullara çəkilən xərclərin əvəzinin ödənilməsi müddətinin uzun olması	4	4	4	3	6
İstehsal amillər					
Müəssisənin innovasiya potensialının aşağı olması	7	5	8	7	10
İxtisaslı işçilərin çatışmaması	3	3	6	3	4
Yeni texnologiyalar haqqında informasiyanın çatışmaması	7	2	10	4	3
Müəssisələr tərəfindən yenilikliklərin qəbul edilməməsi	3	3	3	3	1
Satış bazarları haqqında informasiyanın çatışmaması	3	1	2	3	2
Digər müəssisələr və digər elmi təşkilatlar ilə korporasiya üçün imkanların olmaması	-	-	-	1	1
Digər səbəblər					
Daha əvvəlki innovasiyalar nəticəsində yeni məhsullara ehtiyacın olmaması	3	2	1	1	1
İnnovasiya fəaliyyətini tənzimləyən və həvəsləndirən qanunvericilik və normativ-hüquqi sənədlərin olmaması	4	3	4	3	2
İnnovasiya prosesi müddətinin qeyri-müəyyən olması	3	2	1	1	2
İnnovasiya infrastrukturunun (vasitəçilik, informasiya, hüquq, bank və s. xidmətlərinin) inkişaf etməməsi	2	2	3	3	2
Texnologiyalar bazarının inkişaf etməməsi	5	4	4	2	3

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi,
https://www.stat.gov.az/source/industry/az/016_5.xls , 2021

Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi innovasiya siyasəti istehsal, yeni bilik və texnologiyaların yayılması və tətbiqi üçün lazımi şəraitin yaradılmasını nəzərdə tutur. Bu siyasət, ilk növbədə, iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə yeni texnologiyaların imkanlarından istifadə edilməsinə,

ölkənin hər cür əmək potensialı üçün iş yerlərinin açılmasına yönəldilmişdir. Maraqlıdır ki, Azərbaycanda innovasiya siyasəti elm və texnikanın nailiyyətlərini istehsalata və sosial sahəyə tanıtmağa yönəlmiş investisiya fəaliyyətinin növlərindən biri olaraq həyata keçirilir. Buraya uzunmüddətli elmi-texniki proqramların icrası, məhsuldar qüvvələrin vəziyyətində keyfiyyət dəyişikliklərini həyata keçirmək üçün fundamental tədqiqatların maliyyələşdirilməsi daxildir. Müasir dövrdə milli iqtisadiyyatın inkişafını səciyyələndirən ən vacib xüsusiyyətlərdən biri də sahibkarların innovativ fəaliyyətinin rasionallaşdırılmasıdır. Bu da digər şeylər arasında innovasiya menecmentinin effektivliyindən asılıdır (Qasımov F.H, Əliyev T.N, 2013: s.11).

İnnovasiya fəaliyyəti, hər şeydən əvvəl innovasiyaların yaradılması, inkişafı, yayılması və istifadəsi üzrə fəaliyyətdir. Bundan əlavə, yenilik dedikdə, toplanmış biliklərin, texnologiyaların və avadanlıqların ticarəti məqsədi daşıyan elmi, texnoloji, təşkilati, maliyyə və ticari tədbirlər kompleksi başa düşülür. Eyni zamanda, nomenklatura genişlənir və yenilənir və məhsulların (malların, xidmətlərin) keyfiyyəti artır, onların istehsal texnologiyaları yaxşılaşdırılır və bu cür fəaliyyətlərin nəticəsi yeni və ya əlavə mal və xidmətlər, daxili və xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətini təmin edəcək yeni keyfiyyətlərə malikdir (Əliyev T.N., 2007: s.2).

İyirmi birinci əsrin iqtisadi ideologiyasına uyğun olaraq, aktual problemlərdən biri də innovasiya əsasında inkişaf strategiyasının formalaşdırılması, mövcud innovasiya potensialının təhlili və innovativ strukturların fəaliyyətinin səmərəli tənzimlənməsidir. Dünyanın qabaqcıl ölkələrinin əsas inkişaf meylləri bu ölkələrin iqtisadiyyatlarını, məlumat, bilik, informasiya texnologiyaları və innovasiyalara güvənərək inkişaf etdirməyə yönəlmişdir. Belə bir iqtisadiyyatın formalaşması prosesi texnoparklar da daxil olmaqla innovativ strukturlar yaratmağı zəruri etdi. Bu da öz növbəsində innovativ fəaliyyətin təşkili və idarə edilməsini tələb edir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının gələcək inkişafında texnoparkların yaradılması da prioritet vəzifələrdən biridir. Buna görə “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu texnoparkların yaradılması və idarə edilməsi ilə əlaqəli münasibətlərin tənzimlənməsini təmin edir, həmçinin orada sahibkarlıq

fəaliyyətinin təşkili qaydalarını müəyyən edir. Bununla yanaşı, “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya” da innovasiya fəaliyyətinin infrastrukturunu inkişaf etdirmək və bu istiqamətdə tədqiqat şəbəkəsinin əhatə dairəsini genişləndirmək vəzifəsi qoyulmuşdur (Əliyev N.C., Daşdəmirov M.Ə., 2003: s.152).

Ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafını təmin etmək və rəqabət qabiliyyətini artırmaq, innovasiya və İnformasiya və Kompüter Texnologiyaları (İKT) əsasında istehsal sahələrini genişləndirmək, elmi tədqiqatların aparılması və yeni informasiya texnologiyalarının inkişafı üçün müasir komplekslər yaratmaq məqsədi ilə Yüksək Texnologiyalar Parkı (YTP) yaradıldı. Yüksək Texnologiyalar Parkı informasiya və kommunikasiya texnologiyaları, telekommunikasiya və kosmik, enerji və yeni yüksək texnologiyaların inkişafı sahəsində araşdırmalar aparacaqdır. Bir YTP-nin yaradılması və ölkə iqtisadiyyatının innovativ inkişafı ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunun inkişafına, ixrac potensialının, məşğulluğun artırılmasına, iqtisadiyyatın modernləşdirilməsinə, innovativ və biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın yaradılmasına, rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalının genişləndirilməsinə, ölkənin investisiya cəlbəediciliyinin artırılmasına və innovativ sahibkarlığın inkişafına imkan verəcəkdir (Dragan.K., 2016, p.27).

Bununla birlikdə, bu fenomenin ilkin formalaşması prosesi avtomatik olaraq onun gələcək inkişafı üçün fürsət təmin etməyi şərtləndirir. Bu mövqelərdən respublikamızda vençur biznesinin daha da inkişafına mane olan əsas problemləri aşkara çıxarmaq, habelə onların həlli mexanizmini müəyyənləşdirmək mümkündür.

Maraqlı məqamlardan biri odur ki, Azərbaycanda innovasiya siyasəti elmi və texnoloji tərəqqinin nailiyyətlərini istehsal və sosial sahələrdə tətbiq etmək üçün investisiya fəaliyyəti forması olaraq həyata keçirilir. Buraya uzunmüddətli elmi və texniki proqramların icrası üçün məhsuldar qüvvələrin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, iqtisadiyyatın quruluşunun yaxşılaşdırılması, yeni, iqtisadi cəhətdən səmərəli texnika və texnologiyaların inkişafı, istehsalı, paylanması və tətbiqi üçün fundamental tədqiqatların maliyyələşdirilməsi daxildir (Abbasov A.B., 2011: s.45).

Qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin həyata keçirdiyi islahatlar nəticəsində respublikamızda istehsalın əsas amili kimi innovasiyanın inkişafı üçün şərait yaradıldı. Beləliklə, yaxın gələcəkdə yeniliklərin sürətlənməsini və tətbiq edilməsini artırmaq məqsədilə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olanların hamısı üçün təşviq mexanizminin inkişafına böyük diqqət yetirilmişdir. Burada əsas rol, əlbəttə ki, yüksək texnoloji məlumatdan istifadə etməyə imkan verən dövlətin innovasiya siyasətidir.

Mövcud şərait Azərbaycana beynəlxalq elmi və texniki proseslərdən ayaqlaşmağa imkan verir. Texniki və texnoloji geriliyə səbəb olan amillərdən biri də odur ki, Qərbin inkişaf etmiş ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da investisiya növündən innovativ iqtisadi inkişaf növünə keçid sənaye cəmiyyətinin elmdən sonrakı sosiallaşma cəmiyyətinə integrasiyasına yönəlmiş bir islahatdır. Bu səbəbdən Azərbaycanda iqtisadi siyasətin əsas prioritetlərindən biri bir sıra amillərlə əlaqəli innovativ inkişaf növünə keçiddir (Mustafayeva, S.M., 2014: s.201).

Buradan da göründüyü kimi deyə bilərik ki, inkişaf etmiş Qərb ölkələrinin innovasiya sahəsində olan bilik və bacarıqlarının izlənməsi və tətbiq edilməsi vacibdir.

Innovativ məhsul istehsal edənlərin sayını artırmaq, innovativ məhsulların istehlakçı davranışına üstünlük vermək və yenilikçi istehsalçılarla istehlakçılar arasında qarşılıqlı əlaqəni gücləndirmək bu innovasiya siyasətinin açarıdır. Innovasiya prosesinə əsaslanan dayanıqlı iqtisadi böyüməyə nail olmaq üçün sübutlu bir yanaşma əsasında məhsul tədarükü mexanizmini daim təkmilləşdirmək və yenilikçi məhsulların birbaşa innovasiya bazarına sərbəst şəkildə yayılmasını təmin etmək vacibdir. Bunun üçün innovasiya bazarının təşkilati və hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm işlər görülür. Bu da öz növbəsində əqli mülkiyyət sahiblərinin qorunmasına səbəb olur. Qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya prosesinin iştirakçılarna informasiya xidmətlərinin göstərilməsi dayanıqlı iqtisadi inkişafın vacib şərtidir, çünki bazar iştirakçıları arasında məlumatların bərabər şəkildə bölüşdürülməsi hərtərəfli innovasiya prosesinə səbəb ola bilər.

Azərbaycan Respublikasında yaşayan Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin yaradılması və uğurlu fəaliyyət göstərməsi Prezident İlham Əliyevin bu sahədə əhəmiyyətini əks etdirir. Bu agentliyin əsas məqsədi vətəndaşlara dövlət qurumları tərəfindən göstərilən xidmətləri daha rahat və keyfiyyətli şəkildə təqdim etmək, həmçinin müasir yenilikləri tətbiq etməkdir. Artıq respublikamızda texnoparkların yaradılması üçün şərait yaradılıb və informasiya və rabitə sahəsində qəbul edilmiş vacib qanunlar və dövlət siyasəti, şübhəsiz ki, bu istiqamətdə zəruri olan islahatların sürətinə böyük təkan verəcəkdir (Atakişiyev M, Süleymanov Q, 2004: s.23).

“Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyasına görə, dövlətin məqsədi İKT-nin illik artımını təqribən 18-20 sentə qorumaqdır, nəticədə növbəti səkkiz ildə gəlir təxminən 8-9 milyard dollar təşkil edəcəkdir. Müvafiq olaraq, rəqabət mühitinin yaxşılaşdırılması, sənaye üçün vergi və pul güzəştlərinin, ixrac potensialının artırılmasına, regional İKT resurslarının, yüksək texnoloji məhsul və xidmətlərin yaradılması, insan kapitalına əsaslanan innovativ sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi planlaşdırılır.

131 ölkənin daxil olduğu Qlobal İnnovasiya İndeksinin (Qİİ) 2020-ci ildəki jurnalında Azərbaycan 2019-cu ilə nisbətən bir qədər irəliləyərək 84-cü yerdən 82-ci yerə gəlmişdir.

Cədvəl 6: Qlobal İnnovasiya İndeksi, 2020

Ölkə	Bal (1-100)	Sıra
İsveçrə	66.08	1
İsveç	62.47	2
Amerika Birləşmiş Ştatları (ABŞ)	60.56	3
Çin	53.28	11
Rusiya Federasiyası	35.63	47
Türkiyə	34.90	51
Ermənistan	32.64	61
Gürcüstan	31.78	63
Azərbaycan	27.23	82

Mənbə: Qlobal İnnovasiya İndeksi, 2020

https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf

Qİİ-2020 reytingi 80 göstərici (elm və təhsil, biznes, qanunvericilik və s.) üzərindən ölkələrin innovativ fəaliyyətlərini qiymətləndirərək, reyting siyahısını hazırlayır.

Cədvəl 6-da göründüyü kimi 2020-ci il Qİİ`də ilk 3-lüyü İsveçrə, İsveç və ABŞ paylaşmışdır. Elm və Texnologiyalar üzərindən ən çox tanınmış olan ölkə Çin bu il innovasiya indeksində 53.28 bal ilə 11-ci yerdə qərarlaşmışdır. Bunun ilkin səbəbi olaraq Covid 19 pandemiyasını göz önünə gətirmək olar. 2020-ci ilin əvvəllərində Çində meydana gələn virus nəticəsində ölkədən ixracat dayandırılmış, sənaye sahəsi, iqtisadiyyat sahəsi durğunluq zamanına keçmişdir. Bu da öz növbəsində iqtisadiyyata təsir göstərmişdir. Covid virusu yalnızca Çinə deyil, öz xassəsini dəyişərək bir çox ölkələrə yayılmışdır.

2020-ci ilin sonlarının olmasına baxmayaraq bütün dünya bu virusla savaşıır. İdxal-ixracın zəifləməsi ölkələrin iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərərək, onların innovativ inkişafına maneələr törədir. Ölkəmiz Azərbaycan da təəssüflər olsun ki, bu virusla 2020-ci ilin əvvəllərindən bəri mübarizə aparır. Ölkədə karantin rejimi hələ də sürməkdə davam edir.

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət İdarəsinin 2020-ci il üçün Qlobal İnnovasiya üzrə verdiyi şərhə əsasən “Rezidentlərin İxtira Müraciətləri” kateqoriyası üzərində 64-cü yerdə qərarlaşmışdır. Təhsil sahəsi üzrə 2019-cu ildə 123-cü yerdə idisə, 2020-ci ildə inkişaf edərək 84-cü yerə qalxmışdır. İKT sahəsi üzrə inkişaf edərək 35-ci yerdədir (Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyi, 2020).

Cədvəl 7: Azərbaycan Qlobal İnnovasiya İndeksi, 2016-2020-ci illər arası

	2016 Sıra/skor	2017 Sıra/skor	2018 Sıra/skor	2019 Sıra/skor	2020 Sıra/skor
Qlobal innovasiya indeksi	85/29.64	82/30.58	82/30.20	84/ 30.21	82/27.23
İnnovasiyaya giriş alt indeksi	81/38.39	78/40.70	76/40.39	77/41.59	76/39.17
İnnovasiyaya çıxış alt indeksi	94/20.88	89/20.46	87/20.00	90/18.83	86/15.29

Mənbə: Qlobal İnnovasiya İndeksi, 2016-2020-ci illər arası,
https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf

Azərbaycanın illər üzrə Qİİ-də göstəriciləri Cədvəl 7-də qeyd edilmişdir. Cədvəldə indeks üzrə göstəricilərə nəzər yetirdikdə deyə bilərik ki, 2016-2020-ci illər arasında innovasiya giriş və çıxış alt indekslərində hər il irəliləyişlər əldə edildiyini görmək mümkündür.

Azərbaycan hökumətinin yürütdüyü innovativ siyasət dünyada ən yeni ideyaların, texnologiyaların, məhsulların müxtəlif sənayelər üçün, eləcə də ölkənin idarəetmə sistemi üçün tətbiq edilməsinə, ölkəmizdə davamlı iqtisadi inkişafın və rəqabət qabiliyyətliliyin daha da möhkəmlənməsini təmin etməyə yönəlmişdir. Ölkəmizin inkişafında həlledici rol oynayan bu kritik prosesdə dövlət elm və texnologiya sahəsindəki yenilikləri, eyni zamanda müasir elmi tədqiqatlara da diqqət yetirir.

Təsadüfi deyil ki, son illər Azərbaycanın artan maliyyə imkanları ölkə rəhbərliyi tərəfindən innovativ texnologiyaların inkişafına töhfə verən təhsilə və elmə diqqətin artırılmasında qeyd olunur (Axundov M.Ə., 2001: s.45).

Cədvəl 8: Qlobal İnnovasiya İndeksində Azərbaycanın innovasiyaya giriş alt indeksi, 2016-2020-ci illər arası

	2016	2017	2018	2019	2020
	Sıra/skor	Sıra/skor	Sıra/skor	Sıra/skor	Sıra/skor
İnsan, Kapital və Tədqiqat	93/22.9	108/17.9	100 / 18.4	106/17.00	89 / 21.8
İstitutlar	76/56.4	74/55.9	71 / 58.9	59/64.5	65/59.00
İnfrastruktur	73/40.8	50/50.5	66 / 44.4	70/45.3	85/ 36.1
Biznes mühiti	123/19.7	110/23.8	96 / 28.4	103/24.5	96/20.6
Bazar mühiti	27/52.1	23/55.3	26 / 55.4	31/56.5	36 /52.2

Mənbə: Qlobal İnnovasiya İndeksi, 2016-2020-ci illər arası,
https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf

Cədvəl 8-dən də görüldüyü kimi Qİİ-ni 3 əsas başlığa bölmək olar: yaxşı inkişaf etmiş; orta inkişaf etmiş və yüksək inkişaf etmiş. 2020-ci il innovasiyaya giriş alt indeksində Azərbaycanda bazar mühiti ən yaxşı inkişaf etmiş sahə olaraq 52.2 bal ilə 36-cı yerdədir. Digər illərə də nəzər yetirsək bazar mühiti sahəsində hər il digər sahələrə nəzərən yüksək nəticə əldə edilməsinə baxmayaraq, 2016-cı il 27-ci sıradan 2020-ci ildə 36-cı yerə düşmüşdür.

Cədvələ əsasən İnstitutlar və İnfrastruktur sahələri orta inkişaf etmişdir. Nisbətən yarı-orta və pis səviyyələrdə olan insan kapitalı və tədqiqat və biznes mühiti Qİİ-də 89 və 96-cı yerlərdə qərarlaşmışdır. Son 5 ilə nəzər yetirildiyində bu sahələrinin illər ərzində yaxşıya doğru irəlilədiyini görmək mümkündür.

Qİİ-nin 2020-ci il giriş alt indeksindən əldə olunan göstəricilərə görə Azərbaycan pis səviyyədə olan biznes mühit və insan kapitalının inkişafına çalışmalı və bu vəziyyəti daha da yaxşılaşdırmalıdır.

Cədvəl 9: Qlobal İnnovasiya İndeksində Azərbaycanın innovasiyaya çıxış alt indeksi, 2016-2020-ci illər arası

	2016	2017	2018	2019	2020
	Sıra/skor	Sıra/skor	Sıra/skor	Sıra/skor	Sıra/skor
Bilik və texnologiyaya çıxış	101/17.6	104/15.4	96 / 24.8	101/14.9	118 / 10.00
Kreativ çıxışlar	87/24.1	87/25.5	89/ 17.1	84/22.8	65/ 20.5

Mənbə: Qlobal İnnovasiya İndeksi, 2016-2020-ci illər arası,
https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf

Qİİ-nin çıxış alt indeksində (Cədvəl 9) illər üzrə nəzər yetirsək bilik və texnologiyalar sahəsində yüksək dərəcədə geriləmələrin olduğunu görmək mümkündür. Kreativ çıxışlar bölməsi isə ürək açan vəziyyətdə olduğunu qeyd edə bilərik. 2016-cı ildə 87-ci sırada yerləşirdisə, 2020-ci ildə 65-ci yerdə yerləşmişdir. Milli iqtisadiyyatın inkişafı iqtisadiyyatın real sektorundakı təşkilatların fəaliyyətinin innovativ investisiya istiqaməti strategiyası ilə müəyyən edilir və təşviq sistemi vasitəsilə dövlət siyasəti ona təsir göstərir.

Müəssisələrin innovativ investisiya fəaliyyəti iki əsas amildən asılıdır: istehsal potensialının yaxşılaşdırılması və mövcud maliyyə mənbələrinin miqdarı. Səmərəliliyin artırılması üçün ən vacib stimül sənaye rəqabətinin artan intensivliyidir (bir çox müəssisə rəqabətdən kənarda qalır və bir-biri ilə rəqabət aparmır), çünki hazırda rəqabətin aşağı intensivliyi mövcuddur və dövlət satınalmaları yeniliyə tələbi stimullaşdıran vacib vasitədir. Əksər hallarda sənayedə istehsalın artması kapital tələb edən hala gəlir, yəni artım yalnız investisiya həcmnin artırılması ilə təmin edilə bilər ki, bu da uzunmüddətli investisiya mənbələrinə

çıxışın və rəqabət bazarlarının formalaşmasının zəruriliyini göstərir. Dövlət bir sıra tədbirləri ardıcıl şəkildə həyata keçirilməklə (investisiya layihələrinin həyata keçirilməsində inzibati maneələrin azaldılması, infrastrukturun əlçatanlığı, iqtisadiyyatda investisiya istiqamətlərinin əlaqələndirilməsi, vergi siyasəti tədbirlərinin həyata keçirilməsi (vergi güzəştləri) iqtisadiyyatın modernləşməsinə və innovativ inkişafına qoyulan investisiyaları stimullaşdırır. Lakin iqtisadi yenidənqurmanın əsas mənbəyi istehlakçı və investisiya tələbinin bərpası və rəqabətin inkişafıdır. Mövcud dövlət siyasəti, yüksək riskli və ya uzun geri ödəmə müddəti olan layihələrin həyata keçirilməsi üçün tələb olunan dövlət investisiya proqramlarının artırılmasını, özəllərini əvəz etməmələrini, mövcud potensialın reallaşdırılması üçün stimulaşdırmağı təmin edir (Tağıyev A., 2011: s.45).

Son zamanlarda dövlətin və biznes təşəbbüsünün iştirakının sintezi prosesi başlamış, texnoparkların formalaşması ölkənin inkişafı, innovativ texnologiyaların tətbiqi üçün strateji cəhətdən vacib amil kimi əsas götürülmüşdür. Buna misal olaraq Sumqayıt Texnologiyalar Parkı (STP) istehsal kompleksini göstərmək olar. STP 250 hektar ərazidə yerləşir. Teknoparkın əsas məqsədi məhsul istehsal edən fabriklərin və istehsal sxemlərinin, ölkənin elektrik enerjisi sənayesi üçün, müxtəlif kəşiflərin yüksək gərginlikli kabelləri, güc və paylama avadanlığı və s. istehsal etməkdir.

3.2. Biznesdə innovasiyaların təkmilləşdirilməsi yolları (təhlil)

İnnovasiya fəaliyyəti konkret sosial-iqtisadi, mədəni, etnik və digər şərtlər nəzərə alınmaqla müəyyən edilmiş ziddiyyəti həll etməyə qadir olan bir prosesdir. O, fəaliyyətin məqsədinin formalaşması ilə başlayır. İqtisadi mühitdəki ziddiyyətlər, ilk növbədə vəziyyətdəki dəyişikliklərdir. Eyni zamanda, yenilikçi fikirlərin meydana çıxması obyektiv olaraq dəyişən xarici şəraitə cavab rolunu oynayır, bunun təsiri altında müəssisələrin strateji inkişaf xətti, yeniliklərin səbəbləri, yeniliklərin təşəbbüskarları və maliyyə mənbələri olan təşkilatların strukturu və s. də dəyişir.

İnnovasiya prosesinin mövcud idarəetmə sisteminin aşağıdakı elementləri fərqlənir:

İxtisaslaşmış vahidlər - texniki siyasətin inkişafı üçün şuralar, komitələr, işçi qruplar (elm tələb edən məhsullar istehsal edən böyük firmalarda yaradılır). Şöbələrin vəzifəsi yenilik prosesinin əsas sahələrini müəyyənləşdirməkdir;

İnnovasiyanı əlaqələndirən yeni məhsulların inkişafı üçün vahid texniki siyasətin hazırlanmasını, müxtəlif istehsal şöbələrində həyata keçirilən yenilik fəaliyyətlərinə nəzarət və koordinasiyanı təmin edən mərkəzi xidmətlər;

Yeni məhsulların bölmələri - bütövlükdə şirkət daxilində yeniliyi koordinasiya edən, texniki inkişafın hədəfləri və sahələrini razılaşdıran, yenilik üçün plan və proqramlar hazırlayan, yeni məhsulların inkişafına və tətbiqinə nəzarət edən, yeni məhsulların yaradılması layihələrini nəzərdən keçirən müstəqil bölmələr;

Məhsulların tədqiqi, inkişafı və istehsalı üçün dizayn və hədəf qrupları, məhsulun ideyadan kütləvi istehsalına qədər innovasiya prosesinin vahid şəkildə həyata keçirilməsi üçün yaradılan müstəqil bölmələrdir;

İnkişaf mərkəzləri şirkətin əsas fəaliyyət sahəsi ilə əlaqəli olmayan müstəqil bölmələrdir. Mərkəzlər üçün yeni məhsulların tətbiqi mərhələsində satışların genişlənməsinə təkan verən və bazar mövqelərinin fəth olunmasına kömək edən iqtisadi fəaliyyət göstəriciləri müəyyən edilir;

İstehsalat şöbələrindəki Ar-Ge şöbələri yeni perspektivli fikirlər axtarır və inkişaf etdirir, eyni zamanda qısa müddətdə inkişaf və istehsal mərhələsinə gətirir;

Böyük şirkətlərdə risk bölmələri "risk kapitalı" fondlarının yaradılması əsasında təşkil olunur. Bu fondlar tez-tez böyük şirkətlər tərəfindən götürülür və ya onlarla uzunmüddətli əlaqələr qurulan kiçik start-up şirkətlərinə yatırılır;

İnnovasiyaları stimullaşdırmaq üçün ixtisaslaşmış mərkəzləşdirilmiş fondlar şirkətin qazancının bir hissəsi hesabına yaradılır və yeni məhsulların kütləvi istehsalatı təqdim edilməsini sürətləndirmək üçün istifadə olunur. Müəssisə fondları bu fondlardan yaradılır.

İstehsalat bölmələrində yeniliklərin stimullaşdırılması üçün fondlar vahidin ehtiyacları ilə əlaqəli tətbiqi xarakterli tədqiqat və tədqiqatları stimullaşdırmaq üçün yaradılır;

Funksiyalarına texnologiyanın inkişafı və yeni məhsullara tələbin proqnozlaşdırılması, perspektivli fikirlərin seçilməsi, tədqiqat mövzularının müəyyənləşdirilməsi və işlərin əlaqələndirilməsi daxil olan məsləhətçi və analitik qruplar daxildir.

Tək bir çoxalma prosesi çərçivəsində yenilik və istehsal fəaliyyətləri arasında ziddiyyətlər də var. Cari dövrdə istehsal fəaliyyəti sabitlik şəraitində səmərəliliyi əldə edir, yenilikçi fəaliyyət isə reproduktiv prosesin tərkibində və strukturunda dəyişikliklərə səbəb olur. Uzunmüddətli perspektivdə istehsalın davamlı olaraq yeniləşməsinə təkan verən təsirli inkişafa ehtiyac var. Bu, əsas etibarilə yeni əmək alətləri və obyektlərinin, mütərəqqi texnoloji proseslərin, istehsalın təşkil metoddarının, əməyin, idarəetmənin nəticəsi olaraq istehsalın maya dəyərini aşağı salması nəticəsində istehsalın özünün daha yüksək bir vəziyyətə çatmasını təmin edir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ inkişaf yolu keçməsinə yönəlmiş bütün bu tədbirlər bu problemin mahiyyətinin dərk edilməsinin göstəricisidir: Bununla belə, Azərbaycanda innovasiyanı tənzimləyən dövlətin funksiyaları formalaşma mərhələsindədir. Dövlət innovasiya siyasətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır (Əliyev N.C., Daşdəmirov M.Ə, Mirzəyev V.S., 2003: s.182):

- İnnovasiya və təşviq mexanizmlərinə hüquqi və tənzimləyici dəstəyin inkişafı və təkmilləşdirilməsi;
- Ölkə iqtisadiyyatının inkişafının innovativ yola keçməsi üçün dövlət strategiyasının hazırlanması;
- Dövlət orqanlarının, iqtisadi və elmi təşkilatların innovativ inkişafın təmin edilməsinə yönəldilmiş əlaqəli fəaliyyətinin təmin edilməsi;
- Müxtəlif mülkiyyət formalarının innovativ strukturlarının inkişafı, kiçik innovativ sahibkarlığın dəstəklənməsi;
- Uzunmüddətli dövr üçün dövlət, sektor və regional səviyyələrdə innovasiya sahəsinin əsas sahələrinin müəyyənləşdirilməsi;
- Elm və texnologiya sahəsində əsaslı tədqiqatların inkişafına təkan vermək.

- Sağlam rəqabət üçün şərait yaratmaq;
- Müasir innovasiya infrastrukturunun fəaliyyətini və inkişafını dəstəkləmək;
- Yüksək texnologiyalı sahələrə investisiya qoyan investorların dövlət dəstəyi və təşviqi;
- İnnovativ layihələrin həyata keçirilməsi üçün büdcə vəsaitlərinin rəqabətli yerləşdirilməsi;
- Elm və texnologiyaya vençur sərmayələri sisteminin inkişafı;
- İnnovasiya fəaliyyəti subyektlərinə güzəştli vergitutmanın yaradılması;
- Yerli malların (işlərin və xidmətlərin) satış bazarlarının genişlənməsi;
- Elmi işin nüfuzunu artırmaq, tədqiqatçıların əqli mülkiyyət hüquqlarını qorumaq;
- Alim və mütəxəssislər üçün layiqli yaşayış və iş şəraitinin yaradılması.

Sənaye innovativ əsasda istehsalın yenilənməsində və modernləşdirilməsində əsas əlaqələndiricidir. Bu gün sənaye müəssisələri innovasiya prosesində ikili rol oynayır. Bir tərəfdən, elmi tədqiqatların və akademik, universitet və sənaye elmlərinin inkişafının nəticələrini iqtisadi praktikaya gətirirlər. Digər tərəfdən, iqtisadi çətinlikləri dəf edən sənaye müəssisələri məhsullar və texnoloji yeniliklər sahəsində işlərini müstəqil şəkildə həyata keçirir və özləri də iqtisadi praktikada tətbiq edirlər.

Son illərdə Azərbaycan Respublikasında aparılan islahatlar idarəetmənin iqtisadi prinsiplərini kökündən dəyişdirdi, lakin innovasiya sahəsinə çətin təsir göstərdi. Bu illər ərzində dünya bazarlarında rəqabətə davamlı olan neft, qaz, mineral gübrələrin intensiv istehsalı və ixracı sayəsində Azərbaycan iqtisadiyyatı yüksək temple inkişaf etmişdir. Bu məhsulların dünya qiymətlərinin artması nəticəsində ölkəmiz böyük ixrac gəlirləri əldə etdi ki, bu da siyasi və iqtisadi sabitliyi təmin etməyə, büdcə gəlirlərini artırmağa və əhalinin həyat səviyyəsini yüksəltməyə imkan verdi. Ancaq modernləşmə və innovativ inkişaf yolunda lazımlı davam gətirilmədi.

Innovasiya şirkətlərin, sahələrin və iqtisadiyyatın sektorlarının rəqabət qabiliyyətinin modernləşdirilməsində və inkişafında mühüm rol oynayır. Yeniliklərin tətbiqi əmək məhsuldarlığının artmasına və müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinə təsir göstərən əsas amillərdən biridir. Böhrandan sonrakı dövrdə iş mühiti, yeniliklərin mahiyyəti, şərtləri və rəqabət üsulları nəzərə çarpacaq dərəcədə dəyişir. Qloballaşmanın və bütün dəyər zənciri boyunca dəyişən iş modellərinin təsiri altında şirkətlərin yenilikçi fəaliyyətində əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verir: getdikcə daha çox şirkət birgə Ar-Ge-də iştirak edir, kadr dövryyəsi artır, vasitəçilərin rolu artır.

Yuxarıda göstərilən amillərin təsiri altında, qapalı innovasiya sistemlərini əvəz edən açıq yenilik prinsipinə əsaslanan yeni bir yenilik paradigması inkişaf edir.

Qapalı innovasiya sistemi, bir şirkətin yeniliklər yaratmaq üçün xarici mənbələrdən istifadə etməməsi, ancaq ilk növbədə öz tədqiqat şöbələrinə və işçilərinin səriştəsinə etibar etdiyi bir sistemdir. İntellektual mülkiyyət hüquqları ilə yeniliklərini qorumağa sadıqdır.

Açıq innovasiya sistemi xarici mühitdə perspektivli fikirlərin axtarışı, digər tərəfdaşlarla birgə araşdırma və yeniliklərin yaradılması, həmçinin əqli mülkiyyət hüquqlarının strateji istifadəsinə əsaslanan bir sistemdir.

Qapalı innovasiya sistemlərinin prinsipi ondan ibarətdir ki, şirkətlər müstəqil olaraq fikir yaratmalı, sonra məhsulu inkişaf etdirməli, istehsal etməli, bazara çıxarmalı və paylamalıdır. Növbəti mərhələlərdə məhsulun özünə dəstəyi, maliyyələşdirmə və dəstəyi də əhatə edir. Belə bir vəziyyətdə firma tamamilə yalnız özünə güvənə bilərdi, çünki başqalarının təklif etdiyi yenilikçi fikirlərin keyfiyyətinə, mövcudluğuna və xüsusiyyətlərinə etibar etmək mümkün deyildi. Bu yanaşma kifayət qədər uzun müddət üçün ən yüksək prioritet olaraq qaldı.

Yenilikçi iqtisadiyyata keçmək ölkəmiz üçün vacibdir. Bu, Azərbaycan üçün tamamilə yeni inkişaf kursudur. Son dönmə texnoloji proseslərin həyata keçirilməsi, tətbiqi və genişbir şəkildə istifadəsi bu gün rəqabət qabiliyyətli məhsulların, məşğulluğun, investisiya qoyuluşunun, xarici ticarət dövryyəsinin, maddi, əmək və maliyyə ehtiyatlarının iqtisadiyyatı, istehsalın təşkilini yaxşılaşdırmaq və

səmərəliliyini artırmaqda əsas amillərə çevrilir. Qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya bazar iqtisadiyyatının ən çətin, mübahisəli və yüksək riskli sektorudur. Buna baxmayaraq, yüksək iqtisadi inkişaf səviyyəsinə çatan bütün qüvvələr sürətlə yeni mütərəqqi texnika və texnologiyalar tətbiq edirlər (Əliyev F.B., 2003: s.36).

Bu problemin əhəmiyyətini nəzərə alaraq, son zamanlar Azərbaycan yüksək texnoloji sahələrin gücləndirilməsi və inkişafı strategiyasını fəal şəkildə öyrənir. İnnovativ bir irəliləyiş sürətli modernləşmənin ən vacib şərti, iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətini və insanların həyat keyfiyyətini artırmağın yolu hesab olunur. Bu məqsədlə ölkə əhəmiyyətli elmi-texniki ehtiyatlara, unikal elmi-istehsal bazasına və yüksək ixtisaslı kadrlara malikdir. Prezident İlham Əliyevin 4 may tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycanda Elmin İnkişafı üzrə Milli Strategiya və 2009-2015-ci illər üçün Dövlət Proqramı, ölkə iqtisadiyyatının inkişafında elmin rolunu, elm və texnologiya sahəsindəki idarəetmə sistemini, elmi-texniki infrastrukturun modernləşdirilməsini, integrasiyasını artırmaq məqsədi ilə hazırlanmışdır. Dövlət proqramının mühüm tərkib hissəsi prioritet innovasiya layihələrinin dəstəklənməsi, iqtisadi sektorlarda müasir texnoloji strukturların formalaşdırılması və bunun əsasında rəqabətqabiliyyətli yerli məhsulların satış bazarlarının genişləndirilməsidir.

İqtisadiyyatın innovativ inkişafı üçün həm texniki, həm də idarəetmə amilləri ilə müəyyən edilən müəssisənin innovativ potensialı xüsusilə vacibdir. Qeyd etmək lazımdır ki, islahatlar başlayandan bəri ən təşəbbüskar istehsal komandaları bazar şəraitinə nisbətən tez uyğunlaşdılar. Və burada, bir çox tədqiqatçının qeyd etdiyi kimi, mühüm rol iqtisadi təcrübədə yeni texnologiyaların inkişafı və tətbiqi üçün perspektivli istiqamətlərin axtarışı imkanlarından asılı olan sahibkarın şəxsiyyətinə aiddir. Biznesdəki ən böyük yenilik, liderlərin ənənəvi görüşlərdən azad olaraq buna yeni bir şəkildə baxmaları idi.

Effektiv yeniliyin nəticələrindən biri də texniki və texnoloji bazanın keyfiyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, məhsulların rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün daim yenilənməsidir. Buna fərdi yeniliklərin və ya onların aqreqatlarının tətbiqi ilə nail olunur. Fəaliyyətin profilindən və müəssisənin ehtiyaclarından asılı olaraq müxtəlif tədbirlər həyata keçirilə bilər: yeni texnologiyaların, tikinti materiallarının, qabaqcıl

texnologiyaların işlənməsi və tətbiqi; rəşional çeşid, kadr, investisiya siyasətinin müəyyənləşdirilməsi və həyata keçirilməsi; idarəetmənin təşkilati strukturunun təkmilləşdirilməsi və s (Əliyev T.N., 2007: s.6).

İqtisadiyyat, texnologiya, ekologiya və siyasətdəki kəskin dəyişikliklərlə, iş dünyasında yaşamaq və uğur qazanmaq hər zamankindən fərqli olaraq daha çox düzgün qərarlardan asılıdır. İnvestisiya qərarı sahibkarlar və ya menecerlər tərəfindən həyata keçirilməli olan ən vacib iş təşəbbüslərindən biridir, çünki uzunmüddətli dəyişikliklərin olmasına baxmayaraq, investisiyalar nisbətən uzun müddət ərzində maliyyə mənbələrini bağlayır. Strateji qərarlar qəbul etməyin özəlliyi, rəqabət mühitində müəssisənin optimal mövqeyinə nail olmaq və qorumaq məqsədi daşıyır.

İstənilən müəssisə və ya investisiya layihəsi sosial-iqtisadi və ekoloji sistemin tərkib hissəsi kimi başa düşülməlidir. Bu sistem və müəssisələr bir-birindən asılıdır. Tipik olaraq, bu bütün yuxarı səviyyəli sistemə bir-biri ilə əlaqəli iki mühiti əhatə edən bütün korporativ və ya investisiya mühiti daxildir: sosial-iqtisadi və təbii. Ümumi korporativ investisiya mühitində möhkəm və ya araşdırılmış bir investisiya layihəsinə istehlakçılar və qaynaqlar arasında vasitəçilik edən iqtisadi və sosial bir orqanizm kimi baxmaq olar. Bu mühit daxilində, digər qaynaq istehsalçıları və istehlakçıları ilə mübarizə apararaq rəqabətli bir bazarda fəaliyyət göstərir (Kəlbəyev Y.A., 2005: s.468).

Bir çox yenilikçi layihə nisbətən böyük investisiyalardır, faydaları bir neçə ildən sonra görünəcəkdir. Buna əsaslanaraq deyə bilərik ki, innovasiya fəaliyyətinə investisiya qoyuluşları ilə bağlı qərarlar müəssisə və şirkət idarəçiliyinin fəlsəfəsini və strategiyasını, gələcəkdə mal və xidmətlərin inkişafı və satışına diqqət yetirməyin zəruriliyini başa düşdükələrini əks etdirir.

Tədqiqat və inkişafa investisiya qoymaq qərarı həm texniki, həm də iş aspektlərinə malikdir. Bununla yanaşı, elmi-tədqiqat işlərinin son nəticələri bazar payını, şirkətin satışını və mənfəətini artırmaq, həyat səviyyəsini daha da yaxşılaşdırmaq və ölkənin ümumi rəqabət qabiliyyətini təmin etmək kimi töhfələr kimi iqtisadi meyarlardan istifadə edilərək ölçüləcəkdir. İllik elmi-tədqiqat

büdcələrinə çevrilən bu strateji plan qiymətləndiriciyə layihələrin prioritetləşdirilməsinə və seçilməsinə kömək edəcəkdir.

Tədqiqat rəhbəri, çox sayda rəqabət aparan layihəyə məhdud resursların ayrılması problemi ilə üzləşir. Bir şirkətin və ya müəssisənin prioritetlərini və ümumi bölgüsünü müəyyənləşdirərkən aşağıdakı dörd meyar yerinə yetirilməlidir:

- 1) Qoyulmuş kapitalla uzunmüddətli gəlirin maksimuma çatdırılması;
- 2) Balanslaşdırılmış tədqiqat portfelinin saxlanması;
- 3) Riskə nəzarət;
- 4) Yaradıcılıq üçün əlverişli bir iqlimin qorunması.

Bu ilk meyar, layihə seçimi deyilən kəmiyyət üsulu ilə müəyyən edilir. Tədqiqat və inkişaf ədəbiyyatı layihə seçmə metodları ilə tamamlanır, lakin onlardan çox az hissəsi praktikada istifadə olunur. Burada layihə seçimi keyfiyyət metodu ilə məhdudlaşırıq. Keyfiyyətli metodlar radikal yeniliyə, texnologiya seçimlərinə və şirkətlərə tanış olan bazarlara aparan layihələrə daha çox tətbiq olunur (Mustafayev Ş.A., 2012: s.11).

Yeni texnologiyaların maddiləşmə və fundamental biliklərin və elmi nailiyyətlərin struktur, habelə daxili və xarici əlaqələrin praktik istifadəsinə keçid prosesi kimi təqdim edilməsi prosesi mürəkkəb bir hadisədir və istər elmi, istər texniki, istərsə də sosial-iqtisadi və təşkilati baxımdan geniş problemlərin həlli ilə əlaqələndirilir. Yeniliklərin tətbiqindən əldə olunan effektin ölçüsü birbaşa gözlənilən səmərəliliyi ilə müəyyən edilir, bu da özünü aşağıdakı şəkildə büruzə verir:

- a) Bir məhsul mənasında (keyfiyyətin yaxşılaşdırılması və çeşidinin artırılması);
- b) Texnoloji mənada (əmək məhsuldarlığının artırılması və şəraitinin yaxşılaşdırılması);
- c) Funksional mənada (idarəetmə səmərəliliyini artırmaq);
- d) Sosial mənada (həyat keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq). Satıcıya bir yeniliyin dəyəri birbaşa satışdan gözlənilən gəlirlə müəyyən edilir.

İqtisadi mənada yeniliyin dəyər və faydası anlayışları keyfiyyət və kəmiyyət arasındakı əlaqədə müəyyən edilir:

- a) İstehsal olunan məhsullar (məhsul və xidmətlər);
- b) Yerinə yetirilən iş (iş və funksiyalar);
- c) İstehsalın və satışın maya dəyərində dəyişikliklər;

d) Mövcud tələb çərçivəsində satış həcmnin, bazar payının, mənfəətin və rəqabət qabiliyyətinin digər göstəricilərindəki dəyişikliklər (Şahbazov K.A., Məmmədov M.H., Həsənov H.S., 2007: s.52).

Dissertasiya araşdırmasında nəzəri məlumatlara əsasən aşağıdakı hipotezlərimizi iləri sürə bilərik.

Hipotez 1

- 1.1. Müəssisələrdə innovativ dəyişikliklərin tətbiqi vacibdir
- 1.2. Müəssisələrdə innovativ dəyişikliklərin tətbiqi vacib deyildir.

Hipotez 2

- 2.1. Şirkətin gəlirinin artırılmasında innovasiyanın tətbiqi mühüm rol oynayır
- 2.2. Şirkətin gəlirinin artırılmasında innovasiyanın tətbiqi mühüm rol oynamır

Hipotez 3

- 3.1. İnnovasiyanın tətbiqindən yüksək nəticə əldə etmək üçün xarici inkişaf etmiş dövlətlərin müəssisələrinin innovasiya siyasəti izlənməsi çox faydalıdır.
- 3.2. İnnovasiyanın tətbiqindən yüksək nəticə əldə etmək üçün xarici inkişaf etmiş dövlətlərin müəssisələrinin innovasiya siyasəti izlənməsi faydasızdır.

Yuxarıda qeyd edilən hipotezlərimizin doğruluğunun yoxlanılması üçün mövcud şərait ilə əlaqədar olaraq Google Forms`un Anket sorğu üsulundan istifadə edilib. Sorğu sualları həm yerli Azərbaycan müəssisələrinə, həm də xarici ölkə müəssisələrinə göndərilmiş, respondentlərin verdikləri cavablara əsasən müqayisələr edilib, hipotezlərimizin doğruluğu yoxlanmış və biznesdə innovasiyanın təşviqi üçün təkliflər nəticə və təkliflər bölməsində qeyd edilmişdir.

Anket sualları aşağıdakı kimidir.

**Cədvəl 10: “Biznesin innovasiyalı inkişaf istiqamətləri” sorğusu
(Azərbaycan dilində)**

No	Anket sualları
1	Şirkət adı
2	İş stajı müddəti
3	Müəssisələrdə innovativ yenilikliklərin edilməsi çox vacibdir
4	Müəssisələrin innovativ yenilikliklərin tətbiqi zamanı təsir edən mühüm faktorlardan birini seçin:
5	İnnovasiyanın tətbiqinə mane olan amillərdən ən vacibini seçin:
6	İnnovasiyanın təşviqi ölkədə idxalı azaldaraq, ixracı artmasına səbəb olur
7	İnnovativ dəyişikliklərin edilməsi hansı vacib faktorun inkişafına köməklik göstərir
8	Müəssisələrdə innovasiyanın vacibliyini 5 ballıq şkala ilə hesablayın
9	İnnovasiya müəssisənin gəlir səviyyəsinin artırmasına yardımçı olan çox vacib faktorlardandır:
10	Müəssisələrdə innovasiyanı təşviqi üçün ən vacib üsuldur:
11	Müəssisənin yenilik tətbiq edilən bir departamentinin deyil bütövlükdə bütün departamentlərin müəssisənin innovativ yenilik sistemə cəlb edilməsi vacibdir.
12	Müəssisə işçilərinin müəyyən vasitələr ilə motivasiya edilməsi müəssisədə innovasiyanın tətbiqində mühüm rol oynayır
13	İşlədiyiniz şirkət nə qədər tezlikdə yenilikliklər edir və ya yenilikçi fikirlər irəli sürür?
14	Sizcə ölkədəki müəssisələrdə innovasiyanın təşviqi üçün xarici müəssisələrin innovativ yenilikliklərə bağlı fikirləri izlənməlidirmi?

Mənbə: Araşdırmadan əldə olunan məlumatlar əsasında müəllifin hesablamaları, <https://forms.gle/iPKQLDja4FNmkwfU6>

Araşdırmanın daha da keyfiyyətli olması üçün sorğuda yerli Azərbaycan şirkətləri ilə yanaşı həmçinin bir sıra inkişaf etmiş xarici ölkələrin firmaları da iştirak etmişdir. Bunun edilməsində məqsəd, xarici inkişaf etmiş müəssisələrin innovasiya ilə bağlı düşüncələrini araşdırmaq, verilmiş cavabların içlərindən ən yaxşı fikirləri dəyərləndirib, innovasiyanın tətbiqi sahəsində alternativ yollar taparaq yerli müəssisə sahibkarlarının innovasiya sahəsinə olan maraqlarını artırmaq, şirkətlərin yenilik etmək qabiliyyətlərinə yardımçı olmaq, innoviyadan doğan risklər ilə qaçmaq yerinə onlar ilə mübarizə aparmaqdan ibarətdir.

Anketin ingilis dilində olan forması aşağıdakı kimidir.

**Cədvəl 11: “Biznesin innovasiyalı inkişaf istiqamətləri” sorğusu
(İngilis dilində)**

No	Survey questions
1	Company name
2	Work experience period
3	It is very important to make innovative activities in enterprises
4	Choose one of the important factors influencing the application of innovative activities by enterprises:
5	Choose the most important factors that hinder the application of innovation:
6	Promotion of innovation reduces imports and increases exports in the country:
7	What important factor contributes to the development of innovative changes?
8	Calculate the importance of innovation in enterprises on a 5-point scale
9	Innovation is one of the most important factors that help increase the level of income of the enterprise:
10	The most important way to promote innovation in enterprises is:
11	It is important to involve all departments in the enterprise's innovation system, not just one department of the enterprise where the innovation is applied.
12	Motivation of employees by certain means plays an important role in the application of innovation in the enterprise
13	How often does the company you work in innovate or come up with innovative ideas?
14	Do you think that in order to promote innovation in enterprises in the country, the views of foreign companies on innovative innovations should be followed?

Mənbə: Araşdırmadan əldə olunan məlumatlar əsasında müəllifin hesablamaları, <https://forms.gle/oHmchtSJiDo1DBtT6>

8-9 aprel 2021-ci il tarixindən etibarən 2 gün ərzində sorğu linkləri sosial şəbəkə üzərindən şirkətlərə göndərilərək sorğuda iştirak etmələri xahiş olunmuşdur. Sorğuya 14 yerli müəssisə və 14 xarici müəssisə olmaqla ümumilikdə 28 şirkət qoşulmuşdur. Müəssisələrin hər biri fərqli sektorlar üzrə inkişaf etmişdir. Sektorlar tibb, sənaye (istehsalat), reklam, transport olmuşdur.

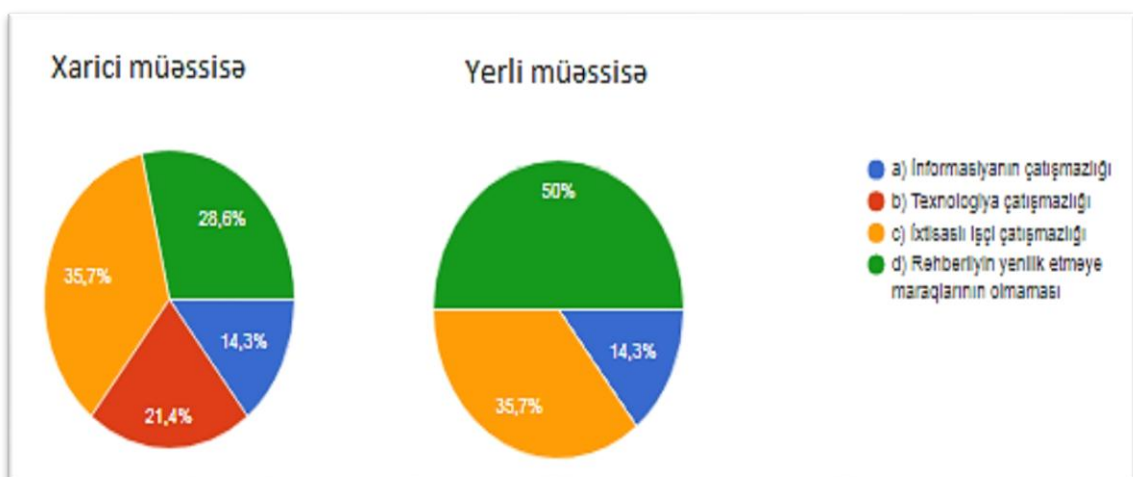
Sorğunun 3-cü sualına cavab olaraq yerli şirkətlərin 64.3%-i müəssisələrdə innovasiyanın tətbiq edilməsinin çox vacib olmasına “Tamamilə qatılıram” cavabı vermişdir. 35.7%-i isə sadəcə “Qatılıram” cavabı vermişdir. Bu suallara xarici şirkətlərdə isə “Tamamilə qatılıram” cavabının faiz göstəricisi yerli şirkətlərin

verdiyi cavab faizilə eyni olmasına baxmayaraq, yerli şirkətlərdən fərqli olaraq 14.3% faiz “Qatılıram”, 21.4% isə “Neytral/Qərarısam” cavabını vermişdir. Verilmiş cavabların faiz göstəricisinə əsaslanaraq deyə bilərik ki, müəssisələrdə innovasiyaların tətbiqi vacib amildir. Bununla da ilkin sualdan hipotez 1.1-in doğruluğunu sübut etmiş oluruq.

4-cü suala yerli şirkətlərin 64.3%-i “Maliyyə faktorunu” əsas göstərmişdir. Xarici şirkətlərin 35.7%-i bərabər olaraq “Maliyyə faktoru”nu və “Xərc faktoru”nu innovasiyanın tətbiqi zamanı qarşılaşla bilən ən mühüm faktorlardan biri olaraq seçmişdir.

5-ci suala yerli şirkətlərin 50%-i rəhbərlərin müəssisələrində innovativ dəyişikliklər etməyə maraqlarının olmaması cavabını vermişdir. Lakin bu suala xarici şirkətlərin verdiyi cavab faiz göstəricilərinə görə fərlənir (Qrafik 2). Onların 35.7%-i yenilikliklərin tətbiqində ixtisaslı işçinin çatışmamazlığını göstərmişdir. 28.6%-i rəhbərlərin maraqlarının olmamasını göstərmişdir. Beşinci sualə verilən cavablara əsasən deyə bilərik ki, yerli müəssisə rəhbərləri innovativ dəyişikliklərin edilməsinə olan maraqlarını artırmalıdırlar, çünki bu həm şirkətin gəlirinin artırılmasında, həm də rəqabət bazarında güclənmələrində mühüm rol oynayır.

Şəkil 3: İnnovasiyanın tətbiqinə mane olan amillərdən ən vacibi

Mənbə: Araşdırmadan əldə olunan məlumatlar əsasında müəllifin hesablamaları <https://forms.gle/D48bLs7UGvuUstA19> və <https://forms.gle/9FKs5Bf4BtKUfk7o6>

6-cı suala yerli şirkətlərin 42.9%-i, xarici şirkətlərin isə 50%-i “Bəli” cavabını vermişdir. “Xeyr” cavabını verənlərin 21.4%-i yerli, 14.3%-i isə xarici müəssisələr olmuşdur.

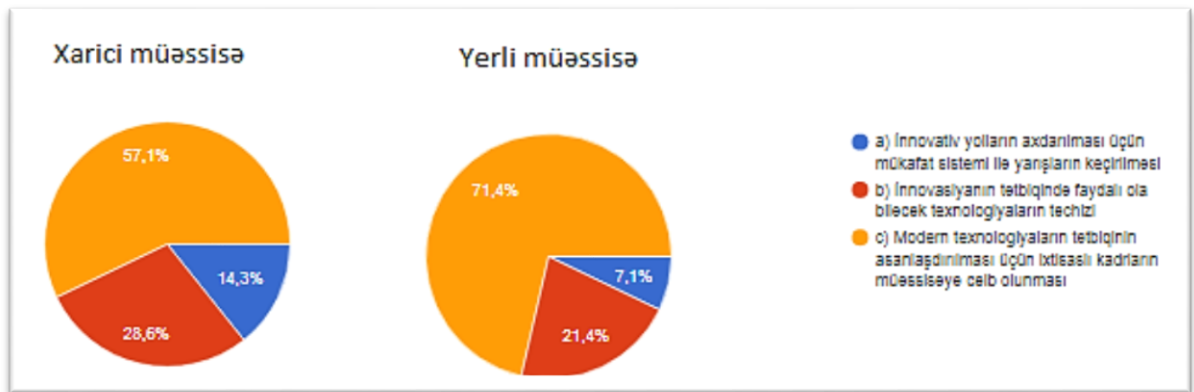
7-ci suala 78.6% yerli müəssisədən, 57.1% isə xarici müəssisələrdən cavablarında innovasiyanın müəssisələrin rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılmasında mühüm rol oynadığını qeyd etmişdir. İkinci yüksək faiz göstəricisinə görə yerli şirkətlərin 14.3%-i innovasiyanın brendləşməyə şərait yaradan əsas göstərici olaraq göstərmişdir. Xarici şirkətlərdə yüksək faiz göstəricisinə görə (21.4%) innovasiya müştərilərin yeni məhsul və ya xidmətə olan ehtiyacının qarşılanmasında vacib rol oynadığı bildirilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu faktoru yerli şirkətlər tərəfindən seçilməsinə görə ən az faiz göstəricisinə (7.1%) malikdir.

8-ci suala yerli (57.1%) və xarici (64.3%) şirkətlərin hamısı müəssisələrdən yenilikliklərin tətbiqini 5 ballıq şkala üzərindən 5 bal ilə cavablandırmışdır. Cavablar içərisində 3 və 4 bal ilə qiymətləndirən müəssisələr də vardır.

9-cu suala həm yerli, həm də xarici müəssisələr innovasiyanın şirkət gəlirinin artırılmasında çox vacib faktorlardan biri olduğunu qeyd etmişdir. Suala verilmiş cavab faiz dərəcəsinə görə yüksək olduğundan, şirkət gəlirlərinin artırılmasında artım etmək üçün yenilikliklərin müəssisəyə tətbiq edilməlidir qərarına gələ bilərik. Hipotez 2.1-in doğruluğu, sorğu sonunda əldə edilmiş nəticəyə əsasən təsdiq edilir.

Sual 10-a cavabda (Qrafik 3) “Modern texnologiyaların tətbiqinin asanlaşdırılması üçün ixtisaslı kadrların müəssisəyə cəlb olunması” cavabı həm yerli (71.4%), həm də xarici (57.1%) müəssisələr tərəfindən ən yüksək faiz göstəricisi ilə əsas olaraq seçilmişdir. İkinci sırada isə müəssisələrə yeni texnologiyaların cəlb olunması cavabı gəlir. Bu suala verilən cavablara əsasən deyə bilərik ki, innovasiya sahəsində irəliləyiş əldə etmək istəyən şirkətlər, müəssisələrini müasir texnologiya və bu modern texnologiyaları istifadə edə biləcək yüksək ixtisaslı kadrlar ilə təmin etməlidir. Sorğu nəticəsi hipotez 3.1-in doğruluğunu təsdiq edir.

Şəkil 4: Müəssisələrdə innovasiyanı təşviqi üçün ən vacib üsul

Mənbə: Araşdırmadan əldə olunan məlumatlar əsasında müəllifin hesablamaları, <https://forms.gle/D48bLs7UGvuUstA19> və <https://forms.gle/9FKs5Bf4BtKUfk7o6>

Anketin sonuncu 14-ci sualına “Bəli” cavabını verənlərin 92.9%-i yerli, 71.4%-i isə xarici müəssisələr təşkil etmişdir.

Şəkil 5: Müəssisələrdə innovasiyanın təşviqi üçün xarici müəssisələrin innovativ yenilikliklərə bağlı fikirləri izlənməlidir?

Mənbə: Araşdırmadan əldə olunan məlumatlar əsasında müəllifin hesablamaları, <https://forms.gle/D48bLs7UGvuUstA19> və <https://forms.gle/9FKs5Bf4BtKUfk7o6>

“Xeyr” cavabını verən 7.1%-i yerli şirkət olmuşdur, xarici şirkətlərdən bu cavabı verən olmamışdır. Xarici müəssisələrin 28.6%-i isə “Qərarlıyam” cavabını vermişdir, yerli şirkətlərdən bu cavabı seçən olmamışdır. Sual 14-ə verilən cavablara (Qrafik 4) əsasən deyə bilərik ki, xarici ölkələrin innovasiya ilə bağlı fikir və düşüncələri izlənməlidir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Bazar münasibətlərinin formalaşması müasir şəraitində sənaye müəssisələrinin innovativ fəaliyyətinin inkişafı, onun səmərəli təşkilati və iqtisadi mexanizminin formalaşması probleminə böyük diqqət yetirmək lazımdır. Bu problem hərtərəfli araşdırmağı tələb edən geniş mövzuları əhatə edir. Aparılan dissertasiya tədqiqatı problemin həll olunmasının əsas müddəalarını vurğulamağa və aşağıdakı nəzəri, elmi, metodik və praktik nəticələr əldə etməyə imkan verdi:

Müəyyən edilmişdir ki, innovasiya fəaliyyəti elmi biliklərin yeni məhsul növlərinə, texnologiyalara və xidmətlərə təkamül çevrilməsinin yalnız innovativ prosesini deyil, həm də malların satış bazarlarının, onların istehlak xüsusiyyətlərinin, rəqabət mühitinin marketinq tədqiqatını, eyni zamanda texnoloji, idarəetmə və təşkilati-iqtisadi kompleksi əhatə edir. Regional sistemdə müəssisələrin innovativ inkişafı üçün ilkin növbədə müəssisə rəhbərləri şirkətə yenilik tətbiq etməyə açıq olmalı, ola biləcək risklərdən qorxmamalıdır. Unutmaq olmaz ki, risk hər zaman itki gətirmir, özü ilə birlikdə gəlir də gətirir.

İnnovasiya sahəsinin regional tənzimlənməsinin xarici təcrübəsinin təhlili əsasında regional səviyyədə innovativ sahibkarlığın inkişafının stimullaşdırılması problemlərinə yanaşmanın dəyişdirilməsinin zəruriliyi əsaslandırılmışdır. Regional innovasiya sisteminin formalaşmasının innovativ sahibkarlığı dəstəkləyən regional sistemin inkişafı üçün təsirli bir mexanizm olduğu sübut edildi. Bu nəticə regional innovasiya sistemləri anlayışının innovativ sahibkarlığa regional dəstək sisteminin formalaşması üçün metodoloji əsas kimi tətbiq olunmasını mümkün edir. Sorğunun nəticəsinə əsasən regional innovasiyanın tətbiqi üçün xarici təcrübələrin izlənməsi vacibdir.

Regional innovasiya sistemləri konsepsiyasının əsas nəzəri və metodoloji müddəalarını ümumiləşdirilmiş və sistemləşdirmiş: əsas anlayışları (yenilik, innovativ sahibkarlıq, innovasiya prosesi) aydınlaşdırmışdır; regional innovasiya sistemlərinin inkişafını təyin edən şərtlər və amillər müəyyən edilmişdir.

Əldə edilmiş nəticələrin etibarlılığı ümumi elmi tədqiqat metodlarından istifadə ilə bağlıdır: ümumiləşdirmə, tarixi, müqayisəli, struktur, sistemli, iqtisadi və statistik

təhlil. Elmi müddəaların və praktiki nəticələrin etibarlılığı müasir nəzəri və informasiya tədqiqat bazalarının, o cümlədən xarici və yerli mənbələrdən istifadə ilə təmin edilir.

“Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ inkişaf yolu” konsepsiyasının məzmunu müəyyənləşdirilmiş və Azərbaycanın innovativ iqtisadiyyata keçməsinə mane olan amillər aşkar edilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycan üçün innovativ bir cəmiyyətə keçid müasir şəraitdə fəaliyyətini davam etdirən elmi-texnoloji tərəqqinin stimullaşdırılması üçün inzibati-komanda sistemi tərəfindən qoyulmuş məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması üçün şəraitin yaradılmasını nəzərdə tutur. Göstərilir ki, elmi və texnoloji tərəqqi üçün stimulun inkişaf etməməsi, bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə dövlətin maliyyəni azaltması və elmi-texniki inkişafın əsas sifarişçisi rolunu oynamaması, özəl biznesin innovasiya fəaliyyətinə təsir mexanizmi hələ formalaşmaması ilə əlaqədardır.

Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ inkişaf yolu boyunca hərəkətini təyin edən müxtəlif amilləri fərqləndirməyə ehtiyac və onların əlaqələri ortaya çıxır. Əsas (texniki, əmək, təşkilati, idarəetmə, məlumat, maliyyə və digər mənbələr) və ikincil (fundamental nəzəri, tədqiqat, təcrübi və tətbiqi tədqiqat, inkişaf və digər inkişaf) amillərin ilk elementlər üçün şərait yaradan vahid bir sistem meydana gətirdiyi sübut edilmişdir.

Müasir iqtisadi prosesdə dövlətin və onun struktur formasiyalarının xüsusi rolu əsaslandırılır ki, bu da ölkənin bütün sənayesinin innovativ təkamülünü göstərir. Qeyd olunur ki, elmi və texnoloji tərəqqi üçün stimulaşdırmağa başlayan iqtisadiyyatının xammal istiqaməti, habelə daxili innovasiya bazarının inkişaf etməməsi və əqli mülkiyyətin qorunması mexanizmlərinin olmaması şəraitində dövlət sərmayələri qorumağı və risklərin sığortalanmasını təmin edən əsas qurumlardan birinə çevrilməlidir. Yuxarıda göstərilən çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün, innovasiyaların strateji inkişafı üçün maliyyə, vergi və institusional tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutan dövlət və korporativ qurumlar arasında qarşılıqlı əlaqə modeli hazırlanmışdır.

Hər hansı bir vergidən azad olmaqdan ibarət olan Azərbaycanda vergi sistemlərinin təkmilləşdirilməsi də daxil olmaqla innovativ məhsulların istehsalını dolayı stimullaşdırmaq üçün aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilmişdir: a) rəqabət qabiliyyətli məhsulların həcmnin artması nəticəsində əldə olunan mənfəətin artması; b) korporasiyaların və şəxslərin işçilərin təhsili və təhsili xərcləri; ƏDV və gəlir vergisindən; c) tədqiqat və təhsil müəssisələri üçün sosial və mədəni obyektlərin tikintisi, həmçinin elm adamları üçün mənzil tikintisi üçün tikinti-quraşdırma işlərinə qoyuluşlar; həmçinin: d) sənaye sahəsində tədqiqat və inkişaf fondları üçün stimulların bərpasında və e) innovativ layihə və proqramların həyata keçirilməsində vergi tətillərinin (3 ilə qədər) və vergi güzəştlərinin (5 ilədək) tətbiqi.

İnnovasiya inkişaf etməkdə olan dünyada iqtisadi inkişafın əsas aparıcı qüvvəsinə çevrilir. Bu, yoxsul təbəqənin böyüməsinə, məhsul istehsalının artırılmasına və məhdud mənbələri olan əhəlinin rifah halının yaxşılaşdırılmasına kömək edir. Həm də iqlim dəyişikliyi kimi aktual global problemlərin həlli üçün əsas vasitədir.

Bir innovasiya siyasətinin aparılması həmişə aktual olaraq qalır və gündəmdədir. Effektiv inkişaf siyasəti və ya elm və texnologiya strategiyaları kimi sahələrdə, inkişaf etməkdə olan ölkələrin hökumətləri, tədqiqat infrastrukturundan tutmuş yeni material və proseslərə, müəyyən intellektual mülkiyyət növlərinə, vergi və ya digər maliyyə stimullarına qədər ictimai qaynaqları təmin edir. Bəzi hallarda, innovasiya səylərini əlaqələndirmək üçün yeni, yüksək səviyyəli təşkilatlar yaradırlar. İnnovasiya siyasəti artıq elm və texnologiya nazirliklərinin müstəsna sahəsidir, lakin getdikcə maliyyə və iqtisadiyyat nazirlikləri və özəl sektor agentləri tərəfindən müdafiə olunur.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. “Azərbaycan - 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası, Bakı, 2012.
2. Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət İdarəsi, 2020-ci il üzrə Qlobal İnnovasi İndeksi ilə əlaqədar şərh, Bakı. 2020.
3. “Azərbaycan Respublikasında 2009 - 2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya”nın və “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı Dövlət Proqramı”, Bakı. 4 may 2009.
4. Abbasovun A.B. (2011), “Biznesin təşkili və idarə edilməsi” - Dərs vəsaiti, Bakı, “İqtisad Universiteti Nəşriyyatı”. -45 səh.
5. Axundov M.Ə. (2001), “Strateji idarəetmə”, Bakı, “Ağrıdağ”. -45 səh.
6. Atakişiyev M, Süleymanov Q. (2004), “İnnovasiya menecmenti”, Bakı, “Təfəkkür Nəşriyyatı”. - 23 səh.
7. Atakişiyev M.C., Süleymanov Q.S., Abdullayev F.F. (2018), “İnvestisiya layihələrinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi mexanizmləri”, Bakı, “Elm”. -136 səh.
8. Balayev R.Ə. (2017), “Urbanizasiya: şəhər iqtisadiyyatı və ərzaq problemi”. Bakı, “Elm”. -290 səh.
9. Əliyev F.B. (2003), “İnvestisiya layihələrinin təhlili və dəyərləndirilməsi”. Bakı, “Azər” nəşriyyatı. -36 səh.
10. Əliyev N.C., Daşdəmirov M.Ə, Mirzəyev V.S. (2003), “İnvestisiya layihələrinin təhlili”, Bakı, “Səda”. səh. 152-182.
11. Əliyev R.B., Novruzov N.A., Məmmədov M.A. (2003), “İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi”, Bakı, “Elm”. -432 səh.
12. Əliyev T.N. (2007), “Azərbaycanın kimya və neft-kimya sənayesində investisiya-innovasiya meylinin gücləndirilməsinin zəruriliyi”, “Qloballaşdırma

prosesində Qafqaz və Mərkəzi Asiya iqtisadi və beynəlxalq münasibətlər II Beynəlxalq konqresi”. 02-05 may, səh. 2-6

13. Həsənov R.T., Hüseynov A.F., Qasımov Ə.Ə. (2011), “Azərbaycanın İKT müəssisələrinin innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və innovasiya potensialının modelləşdirilməsi”, AMEA-nın Xəbərləri. Elm və İnnovasiya seriyası, №1(5), səh. 15-22

14. Hüseynova A.D. (2012), “Azərbaycanda elmi təşkilatların innovasiya aktivliyi potensialının qiymətləndirilməsi”, “Aqrar iqtisadiyyatın aktual problemləri”, Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları, Bakı: “Şərq-Qərb”. səh. 428-432

15. Kəlbəyev Y.A. (2005), “Fiskal siyasət və milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi problemləri” (monoqrafiya), Bakı, “Elm”. -468 səh.

16. Kərimov S.Q. (2010), “İdarəetmənin informasiya texnologiyaları və korporativ informasiya sistemləri”, Bakı. -426 səh.

17. Qasımov F.H., Əliyev T.N. (2013), “Milli innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi”, Bakı, “Elm və Təhsil”. -11 səh.

18. Qasımov F.H., Nəcəfov Z.M., Hüseynova A.D. (2015), “Elmi-tədqiqat işlərinin qiymətləndirilməsinin və idarə olunmasının informasiya təminatı sistemi”, Bakı, “Elm”. -110 səh.

19. Qasımov F.H., Nəcəfov Z.M. (2013), “Milli innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi”, Bakı, “Elm və təhsil”, №1(5). -30 səh.

20. Mustafayeva, S.M. (2014), “Normativ-texniki sənədlərin təsviri və təsnifləşdirilməsi” - Dərs vəsaiti: Elmi red. Ə.M.Rüstəmov; Red. T.F.Quliyev.- B., Bakı, BDU nəşr-tı, -201 səh.

21. Mustafayev Ş.A. (2012), “İnkişafın Azərbaycan modelinin yaradıcısı”, Bakı, “Elm”. -374 səh.

22. Şahbazov K.A., Məmmədov M.H., Həsənov H.S. (2007), “Menecment” - Dərs vəsaiti, Bakı, “Təhsil” EİM, səh. 11-52

23. Tağıyev A. “İnnovasiya layihələrinin əsas anlayışları və idarə edilməsinin metodologiyası” /İnnovasiya broşurları seriyası IV, Bakı, “Təknur”-2Ül 2, -68 səh.

24. Tağıyev A. (2011), “İnnovasiya və onun sürətləndirilməsinin elmi-texniki əsaslar”, İnnovasiya braşuralar seriyası I, Bakı, “Təknur”. -45səh.

İngilis dilində

1. Chaminade C, Edquist C. (2005), “From Theory to Practice: The Use of the Systems of Innovation Approach in Innovation Policy”, CIRCLE Working Paper Series. Paper no. 2 p.
2. Chesbrough, H. W. (2003), “The Era of Open Innovation”, MIT Sloan Management Review, Vol:44, Iss:3, pp.35-41
3. Dragan.K. (2016), “Importance of Product in High-Tech Industry”, International Journal of Business and Social Science, Slovenia, 27 p.
4. Kurz, H.D., Salvadori, N. (2013): “Innovation, knowledge and growth: Adam Smith, Schumpeter and the Moderns”, London, pp.2-21
5. Schlegelmilch, B. B., Diamantopoulos, A., & Kreuz, P. (2003): “Strategic innovation: The construct, its drivers and its strategic outcomes.” Journal of Strategic Marketing, 11, pp.117-132.

Rus dilində

1. А.Н. Асаул, Б. М. Карпов, В. Б. Перевязкин, М. К. Старовойтов. (2008), “Модернизация экономики на основе технологических инноваций” Спб: Ано ИПЭВ, - 606 стр.

Türk dilində

1. Akyos, M. (2014), “Sürekli Yenilikçilik (İnovasyon) için Teknolojik Yetenek Değerlendirmesi”, İstanbul, 147 s.
2. Ayyıldız, C. (2012), “Bilgi ve İnovasyon Yönetimi Bağlamında Yayıncılık Endüstrisinde İş Modeli İnovasyonu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 52 s.

3. Ekici, K.M., (2016), “Toplam Kalite Yönetiminin Uygulanabilirliği Konusunda Üst Yönetimin Bakış Açısı ve PTT Genel Müdürlüğü Üzerinde Ampirik Bir Çalışma”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 96 s.
4. Erden, Y. (2019), “Kamu Ar-Ge Destekleri ve Yenilik Modelleri: Ar-Ge Politikalarının Meşrulaştırılması İçin Hangi Yenilik Modeli Seçilmeli?” Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, ss. 25-39.
5. Çavuşoğlu, D. (2007), “Küresel Rekabet Ortamında Örgütlerde Yaratıcılık Kültürü ve Yaratıcılık Yönetimine İlişkin Tutumların Değerlendirilmesi (Okullarda Araştırma)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 69 s.
6. Çeliktaş, H. (2018), “İnovasyon Yönetimi: Çukurova Bölgesinde Faliyet Gösteren Şirketlerde İnovasyon Uygulamalarının Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 78 s.
7. Gürkan, N.Z. (2018), “Kamuda İnovasyon Projesi: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Pilot Uygulama Örneği”, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Strateji Bülteni, Sayı 7, 52 s.
8. Kaplan, H. (2014), “İşletmelerin İnovasyon Yapma Nedenleri İle Sahip Oldukları İnovasyon Çıktıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi. 41 s.
9. Küsbeci, P. (2013), “İşletmelerde İnovasyon Yönetimi ve İstanbul İlinde Sektörler Arası Ampirik Bir Çalışma”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, ss. 63-88.
10. Örüçü, E., Kılıç, R., Savaş, A., (2011), “KOBİ’lerde İnovasyon Stratejileri ve İnovasyon Yapmayı Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt 12, Sayı 1, ss. 63-70.
11. Soylu, A. (2011), “AB 2020” ve “Vizyon 2023” Stratejilerinde İnovasyon Hedeflerinin Karşılaştırılması, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı 14, ss. 105-122.
12. Uzkurt C. (2012), “Yenilik Çeşitleri ve Yeniliğin Yayılması, Yenilik Yönetimi”, Ed: Cevahir Uzkurt ve Ahmet Emre Demirci, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 11 s.

İnternet resursları

1. <https://www.economy.gov.az/article/sahibkarl%C4%B1%C4%9Fa-d%C9%99st%C9%99k/21387>
2. <http://www.maliyye.gov.az/static/44/azerbaycan-respublikasi-prezidentinin-serencamlari-ve-fermanlari>
3. <https://www.stat.gov.az/source/industry/>
4. <https://kapitalbank.az/news>
5. <https://www.technopediasite.com/2019/09/7g-and-8g-network-countries.html>
6. <https://shveyndvrk.ru/az/marketing/klassifikasiya-innovacionnyh-strategii-predpriyatiya-sovremennye/>
7. https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2020/ , 2019, 2018, 2017, 2016

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: İnnovativ fəaliyyətin inkişafına konseptual yanaşmaların təkamülü.....	16
Cədvəl 2: Fəaliyyət növləri və tətbiqi istiqamətləri üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər, min manat (2015-2019-cu illər arası).....	20
Cədvəl 3: İnnovativ strategiyaların növləri.....	26
Cədvəl 4: Qlobal İnnovasiya İndeksində dünya göstəriciləri, 2020-ci il.....	29
Cədvəl 5: İnnovasiyalara mane olan amilləri əsas və ya həlledici hesab edən müəssisələrin sayı	46
Cədvəl 6: Qlobal İnnovasiya İndeksi, 2020	50
Cədvəl 7: Azərbaycan Qlobal İnnovasiya İndeksi, 2016-2020-cı illər arası	51
Cədvəl 8: Qlobal İnnovasiya İndeksində Azərbaycanın innovasiyaya giriş alt indeksi, 2016-2020-cı illər arası	52
Cədvəl 9: Qlobal İnnovasiya İndeksində Azərbaycanın innovasiyaya çıxış alt indeksi, 2016-2020-cı illər arası.....	53
Cədvəl 10: “Biznesin innovasiyalı inkişaf istiqamətləri” sorğusu (Azərbaycan dilində)	63
Cədvəl 11: “Biznesin innovasiyalı inkişaf istiqamətləri” sorğusu (İngilis dilində)	64

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1: İnnovasiya prosesinin təkamül sxemi.....	14
Şəkil 2: Strateji innovasiya MIMIC modeli.....	23
Şəkil 3: İnnovasiyanın tətbiqinə mane olan amillərdən ən vacibi.....	65
Şəkil 4: Müəssisələrdə innovasiyanı təşviqi üçün ən vacib üsul.....	67
Şəkil 5: Müəssisələrdə innovasiyanın təşviqi üçün xarici müəssisələrin innovativ yenilikliklərə bağlı fikirləri izlənməlidirmi?.....	67

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1: Qlobal İnnovasiya İndeksi: dünya ölkələri üzrə göstərici, 2020.....	30
--	----